

אל-חטיב מביא בספרו לא מעט סיפורי אימה שאין להם בסיס, כמו סיפור טביעתם של מאות מן הנמלטים מחיפה במימי המפרץ, וסיפורו על טנטורה הוא עוד אחד מאלה.

לאחר מכן מוסיף גלבר וקובע כי:

הסיפורים של בני טנטורה התקבלו באי-אמון כבר בזמנם, ובמשך חמישים שנה לא נכנס כיבוש טנטורה לפנתאון הפלסטיני של מעשי טבה לצד דיר-יאסין, זווימה, צליחה, ספסף, לוד ומקומות נוספים.

מלבד הציטוטים הללו מזכיר גלבר עוד ארבעה מסמכים: שניים, בהם טיפלו קודם לכן, שהם מכתב הניזיפה של ממלא מקום הרמטכ"ל צבי איילון, החותם "בועז", הנוזף באנשי "אלכסנדרוני" על מעשי הביזה והשחיתות הרכוש בטנטורה לאחר הניצחון בקרב ותשובתו המתנצלת של קצין המבצעים החטיבתי, מכתב השר שטרית לבן-גוריון, השואל לגבי כלכלתם של בני המשפחות שנותרו בטנטורה, וכן - מסמך מודיעיני אודות מידע שאספו מסתערבים שהוחזרו אל בין השבויים מטנטורה, לגבי האפשרות שנתר עוד נשק במחסן הנשק בטנטורה וכן אודות 43 "פעילים" מבני טנטורה, שהצליחו ללקט את שמותיהם, בין השבויים.

גלבר, שקובע שלא היה טבח בטנטורה, בעיקר בהסתמך על כך שאפשטיין אינו מדבר על כך, אך מתעלם מריח הגופות שלא הספיקו לקבור, אותו מזכיר אפשטיין בימים שלאחר הקרב, אשר יש בו כדי להעיד על מספר גדול של הרוגים בטנטורה, אותם לא הספיקו לקבור ביום הקרב, למרות המאמץ שנעשה לעשות זאת. גלבר מביא אמנם את הידיעה על שמועות זוועה, סיפורה של האישה וכן את מה שציטט נמר אל-חטיב מפי מרואן. אך כל אלה, משום מה, בטלים אצלו ומבוטלים והתקבלו באי-אמון. לעומת זאת מביא גלבר, מאותו ספר בלתי-אמין בעיניו, של אל-חטיב את הנתון שבלוד נהרגו כ- 355 ערבים בלוד ובדרך ממנה לרמאללה.

נדמה כי הסלקטיביות המכוונת בבחירת המקורות בכתיבתו של גלבר על האירועים טנטורה וההתייחסות המזלזלת במקורות המספריים על הטבח בכפר לאחר כניעתו, מעוררות ספקות מסוימים לגבי טיבה של כתיבה זו, המתיימרת להיות היסטורית ואקדמית.

אל-חטיב
באשר אל-חטיב
הוא לא ידע
על טנטורה
בשום דבר
הוא לא ידע
על טנטורה
בשום דבר

לעניין זה, אודות איכות ספרו של גלבר ראוי לקרוא מה שכתב לאחרונה טנקרד ברדשאו, שמסיים את ביקורתו על ספר זה, באומרו עליו ש"החוסר בביבליוגראפיה הוא בלתי-אומן"¹⁴⁹

האירועים החריגים בטנטורה, המיוחסים, בין היתר, לאנשי גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני", אינם היחידים המיוחסים להם, לאנשי גדוד זה. על פרשה נוספת של ירי בשבויים לאחר כניעתם, על ידי חיילי גדוד 33, כתב אברהם ורד בסיפרו "חזית הדרום בין סיני לחברון". לפי אברהם ורד חיטולה של פלוגה ג', הדתית, של גדוד 33, כשנהרגו כ - 90 מחיילי הפלוגה ב - 27/28.12.1948, לא התרחש במקרה אלא כתגובה לחיסול השבויים שהחלו בו אנשי גדוד 33, לאחר כיבוש הכפר עראק אל-מנשיה, קודם לכן. פרשה זו אינה מסופרת בספר של חטיבת "אלכסנדרוני" או בסיפרו של בני מוריס. הדברים גם לא סופרו למחבר על ידי משה מנהיים או יעקב מרקוביץ, שניים מן הבודדים שנותרו חיים מחיילי פלוגה ג', שרואיינו על ידי המחבר. משה מנהיים, שבמהלך הראיון, דיבר ארוכות על הריגתם של חיילי פלוגה ג' בידי המצרים, לא הזכיר אף ברמז, כי להרג זה קדם חיסול שבויי עראק אל-מנשיה לאחר כיבוש הכפר בידי חיילי גדוד 33 של "אלכסנדרוני". וכך כתב על הפרשה אברהם ורד:

ב"מבצע חיטולי" בחנוכה תשי"ט - בו נפלו 90 לוחמים, רובם מהפלוגה הדתית - נעשו טעויות לא מעטות, בעיקר בזוג הגובה; החל משר הביטחון, שלחץ לפעול נגד ה"כיס" כאשר מרבית כוחות הדרום שקועים ב"מבצע חורב" וגמור במטה חזית הדרום, שנענה ללחץ ואישר את תכנית המתקפה. לכן מוזרים מעט דברי הביקורת של יצחק רבין, קמביץ חזית הדרום, התולח בחיל אלמוני את האשם בשלון. הקמביץ יצחק רבין הוא שאישר את תכנית ההתקפה ושהה במפקדת "אלכסנדרוני" עד לשעות הבוקר המאוחרות: "הגדוד אשר תקף את עירק-מנשיה הצליח", שיבת יצחק. "למעשה כבש את כול נקודות המפתח, והתחילה כניעה כללית של המון סודנים שהיו שם". עד כאן הכול לפי התכנית שאושרה על ידיו. אם כן, מדוע נשחט שם הכול באותו יום? "מישהו התחיל לירות בשבויים. התחילה היסטריה של כול אלה שהתחילו להיכנע. וזו באה במקביל להתקפת-נגד מכיוון פלוגה. פה הייתה דוגמה איך הרבה דברים קטנים מצטרפים לכשלון גדול. אני חושב שבקרב זה היה מספר ההרוגים הגדול ביותר, כשגודד אחד נלחם."¹⁵⁰

Handwritten notes in Hebrew:
הוא לא מוזכר
בספרו של ורד
ב"אלכסנדרוני"
אולי זהו
המחבר
של הספר
הזה

¹⁴⁹ ראה הביקורת על ספרו של גלבר ב: Tancred Bradshaw, "Yoav Gelber: Palestine 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem" in Bulletin of the School of Oriental & African Studies, 65 (2002), pp. 396-398.
¹⁵⁰ ראה אברהם ורד, חזית הדרום בין סיני לחברון, מניחוק הגב ועד להכרעת צבא המלשה המצרית, הוצאת סאיר ע"ש אברהם שטרן, תל אביב תשנ"ז, ע"ע 79 - 80.

כדי להשלים את התמונה בעניין החומר הכתוב אודות טנטורה, נתייחס עתה להדים ולהשפעה של כיבוש טנטורה בסביבתה הקרובה. פינוי הנשים, הילדים והקשישים מטנטורה לפרידיס היוותה פתרון דחוק וזמני והדבר מוצא את ביטויו בזיכרון-יעקב, בישיבת הוועד של המושבה. יש להעיר שהמספר 1600, המוזכר כאן, אינו יכול להיות מיוחס לטנטורה בלבד. קיימת, אולי, האפשרות שנכללו במספר זה גם תושבי כפרים אחרים, שהגיעו לפרידיס באותה תקופה. אם מדובר על טנטורה בלבד, אמור המספר להיות קרוב יותר ל- 1100 נפשות, הוא מספר המפונים משם לאחר כחודש ימים.

בישיבת ועד-המושבה זיכרון-יעקב, ב- 23.6.1948, דיווח יו"ר הוועד, אבא שכטר, על כך שפנה אל מפקד הנפה בעניין הצפיפות ששררה בפרידיס, בעקבות פינוי כל האוכלוסייה הבלתי-לוחמת מטנטורה אליו, כ- 1600 נשים, זקנים וילדים. עפ"י שאול דגן:

פניתי בעניין זה... למפקד הנפה והפניתי תשומת לבו לצפיפות הרבה ולתנאים הקשים בהם מצויים המפונים, מה שיכול לגרום למחלות ולשאר צרות. על כך ענה לי שאין באפשרותם לעשות הרבה, כי יש מלחמה, ואם הם רוצים לעבור למקום אחר שיאמרו, אבל ההחלטה היא שאין להתזרם לכפר. בקשתן של הנשים הייתה להעבירן לאזור ערבי. לפני כשבועיים פנה אלי שמשון משבץ (מנו של חבר "השומר" בן-ציון משבץ, יליד חדרה וכיום איכר בגבעת-עדה) ושאל לדעתי בעניין הנשים, הזקנים והילדים של טנטורה. הוא יעץ שאנו, אנשי זיכרון-יעקב, נטפל בעניין, כדי שהצלב האדום ימחר לפתור את המצוקה הקשה של מאות הפליטים המצטופפים בפרידיס, ויעבירם לאזור ערבי. הדבר הזה נעשה. בינתיים הוטל הסגר על הכפר פרידיס, כדי למנוע כניסת אנשים זרים.¹⁵¹

ומסיים אבא שכטר את הדיווח:

הוצע מצדנו שהצבא ישקול בכל זאת לשנות את ההחלטה ולהחזיר את פליטי טנטורה לבתיהם, אולם מפקד הנפה הסביר כי זו פקודה מגבוה ואין ביכולתו לשנותה. קיימנו שתי פגישות נוספות עם שר המיעוטים, מר שטרית, ואמרנו לו כי אם לא ישנה את ההחלטה, נאבד את האמון שאנשי הכפר רחשו לנו... דומה שאין כמו הפרשה הזו כדי להעיד עד כמה ביקשו איכרי זיכרון-יעקב להמשיך ולקיים יחסי שכנות טובה, למרות כל מה שעוללו השכנים הערבים, הן בשנות "המרד הערבי" והן עתה, משטרצה המלחמה.¹⁵²

¹⁵¹ ראה: דגן, עמ' 117.
¹⁵² ראה: שם.

הנה כי כן, אנשי טנטורה, למעשה, כבר נעקרו מכפרם ומבתיהם, אך יו"ר ועד זיכרון-יעקב ממשיך להתייחס אליהם כאל שכניו לכל דבר והחשש שמא ייחשבו הוא ואנשיו כמפרי אמנם של אנשי טנטורה טורד את מנוחתו.

אנשי טנטורה חשבו שהם ייחשבו כמפרי אמנם של אנשי זיכרון-יעקב

כדי להשלים את ההתייחסות לשאלה המתעוררת על גורל טנטורה לאחר כיבושה, ראוי לדעת כי היה מי שעסק בנושא וטיפל בו בכובד ראש, עדיין כאשר עמד הכפר טנטורה על תלו, והדבר מעורר בהחלט את השאלה האם היה הכפר טנטורה נותר על מקומו אם היו אנשיו נכנעים, כפי שהוצע להם. על-פי העולה מיומנו של יוסף ויץ אין הדבר בטוח כלל ועיקר. ב-18.5.1948, חמישה ימים תמימים קודם שנכבש הכפר טנטורה, בדיון על הקצאת שטחים לקבוצות, המועמדות לעליה על הקרקע, מסתבר כי אדמת טנטורה מופיעה בתוכניות הקק"ל כאילו היה שטח הכפר שייך לאדמות הלאום מאז ומעולם:

*היומנו של יוסף ויץ
ב-18.5.1948
בדיון על הקצאת שטחים לקבוצות*

תל-אביב, 18.5 - בשיבה עם חורין והרצפלד, נדונה ארוכות שאלת העליות, בעיקר של הנופים המועמדים... אגב דיון עלתה הצעה להוציא מרשימה זו את כפר מצר, שאינה עליה חדישה לגמרי וגם את גשר, שאינה עליה כלל, ולכלול במקומם את טנטורה על שפת הים ואת בוטימאת או דאלית א-רוחה.¹⁵³

*היומנו של יוסף ויץ
ב-18.5.1948
בדיון על הקצאת שטחים לקבוצות*

קטע זה רומז, במידה ידועה, להסבר, מדוע לא ניתן היה לשנות את ה"פקודה מגבוה" שאין להחזיר את תושבי טנטורה לבתיהם, וזאת בין היתר, כנראה, מאחר ושטחי הקרקעות של טנטורה כבר היו מתוכננים לעליה קרובה להתיישבות, בעוד תושבי טנטורה הערכים יושבים בטח על אדמתם, בטרם כיבוש ואף בטרם קרב, והיא ראייה: 3 שבועות בדיוק חלפו מיום כיבוש טנטורה ועד לעלייתה על הקרקע של הקבוצה הראשונה של מייסדי קיבוץ נחשולים, ובעוד פליטי הכפר ממתינים בפרידיס ל"החלטה מגבוה" על גורלם, האם ישובו לכפרם אם לאו, ניתנה התשובה להם בשטח, ע"י המתיישבים החדשים, "שלוחיהם" של יוסף ויץ ואנשיו.

*היומנו של יוסף ויץ
ב-18.5.1948
בדיון על הקצאת שטחים לקבוצות*

כחודש ימים לאחר כיבוש טנטורה, כתב מנחם קפליוק בגיליון "על המשמר" מיום 29.6.1948:

*היומנו של יוסף ויץ
ב-18.5.1948
בדיון על הקצאת שטחים לקבוצות*

¹⁵³ ראה: ר"ן עמ. 286.

אנשי טנטורה, שהם רוב במחנה המעבר לשבויים, מתנים את מר גורלם על נפלם בשבי. אחד טוען כי דרך רשעים צלחה תמיד: כפר פלוני שלידי זיכרון-יעקב היה נוהג תמיד להתקיף עוברי-אורח יהודים וכל איש יהודי שנודמן לגבולם. כפר סורר זה חי לו בשלווה ותושביו לא יצאו בגולה. וטנטורה כפרנו: עוד בתחילת המרד באו אלינו מה"ג'מעניאת" (האגודות), עוד לפני שחיפה נשברה [כלומר: לפני כיבוש חיפה] ודרשו מאתנו להשתתף במהומות. רצו לתת לנו "חיל הצלה" וסתם חבורות ונשק. אמרנו: "אנחנו לא רוצים לא סורים ולא עיראקים ולא נשק. הניחנונו לנפשנו!" גם לשאינו בקי במצב העניינים בטנטורה נראה סיפור זה כחלק וחד-צדדי מאוד, אך המשכו של הסיפור הוא בכל זאת עצוב. אותן סירות שסיפרו עליהן שהביאו צבא מלש או הבריחו נשק - בחיי אללה והנביא שאין כל אמת בדבר! סירות היו מהלכנון ובאות אל מימי טנטורה ובעליהן היו מכריזים: "חזי, כל הרוצה להציל את נפשו ישלם כך וכך לירות ונעבירנהו למקום מבטחים בלבנון". בעלי הסירות היו עושים רווחים וחבל היה לנו לעזוב את בתינו היפים, את שדותינו, סירותינו ויתר רכושנו.

כל אחד ואחד מספר גרסה אחרת על הכיבוש, אך נוטה אחד לכל הסיפורים: לא טוב שהמצב מגיע לידי כך שצבא כובש בא אל המקום. אחד מהם, שפניו השזופות-שרופות מעידות עליו שהוא פלח, בן בנם של פלחים, אומר בפשטות משכנעת: אני חושב שאחרי 15 במאי, כשהאנגלים הלכו להם, הייתה צריכה דווקא (מדינת) ישראל להודיע לנו, שהנה הותכונה ממשלה חדשה ונקודתכם, נקודת טנטורה, היא בכלל המדינה, והיו צריכים לקבוע תחנת משטרה או תחנת "הגנה". כל הכפר לא היה מתנגד: מקדמונים או יודעים שממשלה היא ממשלה ו"כול הנושא את אמי הוא דודי" כמאמר המשל. אילו היינו מתנגדים או מתקוממים נגד הממשלה, כי אז הייתה הרשות בידכם להשמידנו כליל.¹⁵⁴

ב-1948, כפי שכתבתי ב-1992

7. הספרות הפלסטינית: טבח בטנטורה

בשלושה מקורות מרכזיים בספרות הפלסטינית על פלסטין עד תום מלחמת 1948, כמו "בלאזנא פלסטין", מאת מסטפא מראד אל-דבאעי, או "אלמוסועה אלפלסטיניה", מאת עבד אל-האדי האסם ואחמד אל-מרעשלי, אשר נדפס בדמשק, וסיפרו של ואליד חיאלדי, "All That Remains" אשר יצא לאור באנגלית, בושינגטון, ב-1992, לא נזכר ואף לא נרמז שום דבר לגבי פעולות חריגות או יוצאות דופן בטנטורה.

למרות העובדה שבספרו של וליד חיאלדי אין אזכור של פעילות חריגה כלשהי בטנטורה, יש להזכיר, כי במסגרת התכתבות, בה השתתף וליד חיאלדי, אודות יציאת הפלסטינים מארץ-

¹⁵⁴ ראה: מנחם קפליק, "בין שבויים ערבים במחנה מעבר", על המשמר, 29.6.1948.

ישראל ב - 1948, אשר התנהלה ב - 1961, כותב ח'אלידי, בין השאר, על ירי שיטתי וקטורה בקבר אחים של כ - 40 גברים בטנטורה".¹⁵⁵

מקורות ערבים-פלסטינים אחרים מתארים אירועים יוצאי דופן בטנטורה. בספרו של האימאם החיפאי מחמד נמר אל-ח'טיב (השיח' נמר), אחדותי אלנכבה" או "נכבת פלסטין", שיצא לאור לראשונה בדמשק, ב - 1951, ישנם מספר מקומות בהם מביא השיח' נמר דברים מפי פליטי טנטורה, בהם מתוארים, בהחלט, אירועים חריגים, המתארים התעללות קשה בנשים קטינות והריגת אנשי טנטורה לאחר כיבוש הכפר.

תחת הכותרת "השביות מטנטורה" כותב מחמד נמר אל-ח'טיב:

בשיחה עם המושל הצבאי ביריחו הוא סיפר לנו סיפור מהמם ומסמר שיער. הוא סיפר שראה במו עיניו קטינות מכפר טנטורה (ע"י חיפה) שהיו שביות בידי היהודים. הן היו בבית החולים בשכם לאחר שנאנסו, מושפלות עד עפר, כשהן במצב שהעט לא מסוגל לתארן, כאשר חלק מהן לא עברו את גיל שמונה השנים.¹⁵⁶

בפרק ה- 12, הנקרא "אסונות חיפה ומחוזיה", בתת פרק בשם "יומה בטנטורה?" מובאים דבריו של עקאב אל-יחיא, אחד מנכבדי טנטורה, שהשתקע בשכם כפליט:

כשהכפר היה מכותר מכול הצדדים, לבסוף נכנסו היהודים והחלו לאסוף את הגברים [במקור: אל-שבאב] בצד אחד והנשים בצד אחר. אחייכ היה השלב [במקור: אל-עמליה] השני, כשהם בחרו את הגברתנים שבין הצעירים ופתחו עליהם באש מקלעים רצופה. זה היה בליל ה- 23 למאי, 1948.¹⁵⁷

באותו פרק בספר, מצוטט מרואן אל-יחיא, בנו של עקאב:

¹⁵⁵ ראה: חליפת המכתבים המדוברת וכללת במאמרו של ואליד ח'אלידי על תכנית ל' כתכנית אב לכיבוש פלסטין, במסגרת ל' למאמר:
Walid Khalidi, "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine" in *Journal of Palestine Studies*, vol. 18, no. 1, Washington, Autumn 1988, p. 63.
ההתכתבות אודותיה מזכר הפעיה ב"ספקטור", בין הדלי קוק, ג'ון קימש, ארסקין צ'ילדרס, אדוארד עסיא וואליד ח'אלידי בחדשים מאי - אוגוסט, 1961, בעקבות מאמרו של ארסקין צ'ילדרס על "היציאה האחרת" טן ה - 12.5.1961.
¹⁵⁶ ראה: מחמד נמר אל-ח'טיב, אחדותי אלנכבה, או נכבת פלסטין, הוצאת דאר מכתבת אכיאת - בירות, הוצאה שנייה, 1967, עמ' 45. (להלן: השיח' נמר).
¹⁵⁷ ראה: שם, עמ' 197.

היהודים אספו את הגברים החיים והתחילו להמיתם בקבוצות ובבדדים ומעת לעת הנשים שמעו את היריות של המקלעים ושאלו לפרש הדבר והשומר ענה להן שהם נוקמים על מות הרוגיהם ושהם יחסלו את כול הגברים שעוד נותרו.

שיטת הנקמה הייתה בצורה חסרת תקדים בעולם, שכן בא אחד הקצינים וציווה על פיקודיו לבחור ב-40 מצעירי הכפר... שהובאו אל כיכר הכפר והחלו לקחת כול ארבעה ביחד וציוו עליהם לשאת את גופות הרוגים והפצועים לבית הקברות ולהשליכם אל בור גדול שם ואחרי שהצעירים היו ממלאים את משימתם החיילים היו הורגים אחד נוסף מן השלושה ומורים לשניים הנוותרים להשליכו בבור, וכך הלאה...¹⁵⁸

על האירועים הקשים שהתלוו לכיבוש טנטורה קיימת גם עדות נוספת שנשלחה ע"י אחיו המבוגר יותר של מרואן, עדנאן, לעיתון "אל-אתחאד":

אספו אותנו על שפת חים, על יד ביתנו. הגברים בצד אחד והנשים והילדים בצד השני. נשארנו תחת השמש היוקדת עד לאחר שעת הצהריים, ללא אוכל ומים, מבלי שהורשה מישהו מאיתנו לזוז ולו גם לצורך שירותים: נאלצנו לעשות את צרכינו במקום ליד כולם, בעודנו יושבים במקומו. לאחר מכן בא אחד הקצינים, אני חושב שהוא היה המפקד, והורה לחייליו לבחור 40 בחורים, שגם אני הייתי ביניהם (הבנתי עברית וגם דיברתי קצת אחרי שלמדתי אותה בחיפה). לקחו אותנו לבית הקברות, מקום בו ציוו עלינו שנחפור בור גדול. באופן טבעי הבנו שזה מיועד להרוגים, שצעירים אחרים החלו להביאם לבית הקברות והתחילו לזרוק אותם לבור. הדבר הנורא ביותר שאני זוכר הוא שנשאתי, עם חברי, בן גילי, גבר, כדי לזרוק אותו אל הבור ופגאום נעצר חברי, בוכה ואמר לי: "עדנאן, זה אבא שלי והוא עודנו חי ומסתכל עלינו: מה אעשה?...". [חזר שוב על

מילותיו בערבית מדוברת]

אמרתי לו: "אנחנו, בטח, נהיה אחריו".

מן הקבוצה שלי, של ה-40, נותרו 16 בחיים. את האחרים בחרו אחד אחרי השני והרגו אותם מולנו בירי בזמן שהיו צוחקים, והתירוץ שלהם, כפי שהבנתי מהם, בזמן שבחרו את אלה שהרגו היה: ש"הערבים הרגו קרוב משפחה שלי או חבר שלי במקום כזה וכזה ולכן אני אהרג את הערבים."¹⁵⁹

יש לציין שהטיעון האחרון המצוטט מדברי עדנאן עקאב יחיא, מזכיר את תיאורו של תוליק מקובסקי, המצוטט בראשית פרק זה.

¹⁵⁸ ראה: שם, עמ' 204 - 205.

¹⁵⁹ ראה: מכתבו של עדנאן עקאב יחיא למערכת העיתון "אלאתחאד" מיום 10.5.2000.

באוגוסט 2000 הגיע למחבר מכתבו של גיאודת דאהוד הנדי, מפליטי טנטורה, המתגורר כיום בארצות הברית, על האירועים בטנטורה ביום כיבוש הכפר. להלן תרגומו מאנגלית של המכתב, באחריות המחבר:

במסמך זה, אומר אני את האמת, את כול האמת ושום דבר מלבד האמת. נולדתי בכפר טנטורה, באזור חיפה, בפלסטין, ב - 12.5.1926. שמי הוא גיאודת. שם אבי הוא דאהוד סולוימאן אל-הנדי. שם אמי הוא יסרא עקאב אל-יחיא. עבדתי כמורה בית ספר בבית הספר של כפרי ג - 1947 ובאותו הזמן גם הייתי מחיתאר של הכפר. אביא עתה את הסיפור של אירועי 22.5.1948. כיוון שזו הייתה מסורת בפלסטין, המחיתאר וראשי המשפחות דאגו לכול עיניי הכפר. בשבוע הראשון של מאי, 1948, קיימנו פגישה כדי לדון על מה שקורה ואיך לטפל המתרחש. החלטנו להמשיך לקיים את יחסינו הטובים עם שכנינו בזיכרון-יעקב ובאותו הזמן להגן על כפרנו. כול מה שהיה לנו היה לא יותר מ - 30 כלי נשק: רובים, רובי ציד, אקדחים ומכונת ירייה אחת. אנשים צעירים נהגו לשמור על הכפר בלילה.

ה - 22.5.1948 היה יום רגיל. חדייגים הפליגו ושבו עם ערב בסירותיהם, האיכרים עבדו בשדותיהם וכול אחד עלה על מיטתו בשלום בסוף הערב מבלי לדעת מה יקרה בחצות הלילה.

במשך הלילה, התמוצצויות מתמשכות ואש מהירה שבאה מכול הכיוונים העירו אותנו נפחדים. מיהרנו החוצה מן הבית ופגשנו את שכנינו רצים גם הם החוצה מבתיהם והתאספו במקום פתוח. אזם זקן הציע לנו לחזור לבתינו, לנעול את הדלתות ולחכות.

לאחר פחות משעה שמענו דפיקות ובעיטות על דלתותינו. הדלתות נפתחו ואנשים חמושים פרצו פנימה כשהם יורים. אמי, אחי ואני עצמי קפצנו לרצפה, לגונן על אחיותי ואחי הצעירים יותר בגופותינו. האנשים החמושים החלו לבעוט בנו במגפיהם וכיוונו רוביהם אל ראשינו. כשיצאנו מן הבית ראינו את השכנים שלנו נדחפים על ידי אנשים חמושים גם כן. פתע פתאום שמענו יריות וראינו אנשי משפחת שכנים באים מכיוונם נופלים ארצה ושלושה אנשים חמושים צוחקים.

אז נדחפנו כולנו לכיוון אחד והתחלנו ללכת. המשכנו ללכת למרחק רב, מנסים שלא להביט בגופות של גברים, נשים וילדים, שהיו מפוזרות לכול אורך הדרך. הם דחפו אותנו אל חוף הים לנמל של הכפר. אנשים מכול הכיוונים נדחפו גם הם לאותו המקום.

אנשים, נשים וילדים הופרדו. ילדים בגיל של לא יותר מ - 12 שנה נאספו יחד עם המבוגרים, צעירים וזקנים. אנשים חמושים הקיפו אותנו וכמה מהם היו לפניהם, נתנו פקודות. זמן ארוך ישבנו על החול כשידינו מעל לראשים. המשכנו לשבת עד לזריחת השמש. קצין עמד לפנינו והחל לסמן לאנשים מסוימים וקרא להם החוצה. אחרי שעשורה אנשים נקראו הקצין אמר משהו ושניים או שלושה חיילים הובילו את האנשים משם. עוד אנשים נקראו החוצה והובלו משם. הקבוצות גדלו במספר האנשים בהן לעשרים, שלושים או ארבעים בכול פעם והובלו משם.

אחד הקצינים קרא לי החוצה. שני אנשים חמושים דחפו אותי ברוביהם אחרי שהם הפכו את הזיקט שלי כך שיתי היו לכודות בתוך השרוולים. להפתעתי שני האנשים הובילו אותי לביתי, היכן שמצאנו

אנשים חמושים נחים, אוכלים ושותים. אחד מן השניים שליוו אותי נתן פקודה וכול האנשים החמושים החלו לחפש בכול פינה של הבית. הם לא מצאו שום דבר. הובלתי אז בחזרה אל המקום. בדרך חזרה עברנו ליד בית זודתי ואני ראיתי את גופתה שוכבת על הרצפה. היא וכמה אחרים נהרגו וגופותיהם היו מפוזרות על הדרך. שמה היה ענא סוליימאן אל-הנדי. בדרכנו בחזרה היינו בנתיב צר שהוביל לבית משפחת אל-סמרא. שני האנשים שליוו אותי החלו לריב. אחד מהם כיוון את רובהו לראשי והאחר צעק וחזר על מילה אחת: "קציין". לבסוף הם הובילו אותי בחזרה אל הקצין ודיברו אתו. הוא פקד עלי לשבת. ישבתי והאחד שניסה להרוג אותי בעט בי במגפיו וירק על פני.

איש זקן שישב לידי אמר: "השבת לאל. אני מודה לאלוהים שחזרת." הוא סיפר לי בלחישה שכול קבוצה מאלה שנלקחו משם קיבלה פקודה לחפור בבית הקברות לגופות של הגברים, הנשים והילדים ההרוגים, שהיו מפוזרים על הארץ ולזרוק אותם לבורות גדולים. אז כול קבוצה קיבלה פקודה לעמוד מסביב לבור, עם גבם אל הבור. בנקודה זאת האנשים החמושים ירו בכול אחד מאלה שעמדו מסביב לבור מתוחים לשניים שהושמו בצד כדי למלא את הבורות לאחר שהגופות נפלו לתוכם. שני האנשים מכול קבוצה חזרו עם האנשים החמושים לספר לנו מה קרה. האיש הזקן סיפר לי שאתי מדהת וכן-דודי עדנאן באו בחזרה עם פחות מחצי של המספר שהיה איתם כשהם עזבו.

אחרי הצהרים קבוצת אנשים עמדו עם הקצינים לפנינו וזיהינו אותם ככמה משכנינו מזיכרון-יעקב. אחד מהם החל לקרוא שמות לקום ולצעוד קדימה. האנשים שנקראו הייתי אני עצמי, המחיתאר, וראשי המשפחות. כולנו הלכנו עם הקצינים והאנשים של זיכרון-יעקב לבית קרוב, שהיה ביתו של עקאב אל-יהיא, סבי. אחד הקצינים אמר: "אתם צריכים לומר לנו איפה אתם מחביאים את הנשק שלכם ולהסגיר לנו אותם." סבי אמר לו: "אין לנו מקום להחביא את נשקנו. כול נשקנו זה לא יותר מ - 30 כלי נשק שהם רכוש הפרט ולבטח הם כולם בידיך עתה. הם התחילו לדבר ואז הלכנו בחזרה למקום הריכוז. מה שחשבנו אז היה ששכנינו ניסו להביא לסיומו של מה שקרה.

בערב, או אחר-צהרים מאוחר, נשים הוכרחו לתת לאנשים החמושים את תכשיטיהן. אז הנשים והילדים הועברו במשאיות לכפר פרידיט. גילינו אחר-כך שהם שהו שם ארבעה ימים ואז הועברו לטול-כרם. אנשים הובלו במשאיות לתחנת המשטרה של זיכרון-יעקב, היכן שהם שחו בלילה. בלילה, קצין המשטרה שהכיר אותי כמחיתאר טנטורה, סידר לי, לראשי המשפחות ולשיחי של המסגד למשון במיטות בחדר של המשטרה. הוא התגלגל בפנינו שעלינו לעזוב את החזר בבוקר לפני שיגיעו הקצינים. הובלנו שוב במשאיות והועברנו לאם-חאלד, בשכנות לכפר בשם הזה, שנתפס ורוקן מתושביו. בכפר אם חאלד התחלנו לשמוע סיפורים נוראיים על מה שקרה כאשר נכבשנו. אחי ודודי, שהיו בני לא יותר משבע-עשר, נקראו החוצה באותו היום, בקבוצה של כ - 40 אנשים. כול שניים מהם באותה הקבוצה הוכרחו לקבור אנשים, נשים או ילדים שנהרגו, או חזים בדיהם ורגליהם. עדנאן, דודי, ונער אחר סחבו גופה והנער אמר: עדנאן, זוהי גופת אבי, הוא רועד, הוא לא מת. האיש החמוש דחף אותם ברובו והם זרקו את הגופה לבור. כשקבוצת ה - 40 הזו חזרה למקום הריכוז הם היו רק 17 איש.

כשהיינו באם-חילד הוכרחנו להניח גדר תיל ולהקיף בה את הכפר ולהפוך אותו למחנה. זה נהיה מחנה מעצר ונהיינו אסירי מלחמה. לעשרה חודשים היינו ידוע כשבוי המלחמה מספר שלוש שלוש אחד אפס, שפירושו שבוי מלחמה מספר 3310. עשרה חודשים יותר מאוחר, שוחררתי בירושלים בתהליך

של החלפת שביי מלחמה עם ירדן. מצאתי קרוב שעזר לי ללכת לעמאן, אז הלכתי לדמשק, היכן שברתי עם אמי, אחי ואחיותי, כפליטים חסרי-ישע.¹⁶⁰

Handwritten notes in Hebrew: "אני לא חסני", "אבו חסני", "אבו חסני", "אבו חסני".

עד כאן מכתבו של ג'אודת הנדי, המזכיר במכתבו אירועים אחדים, המופיעים גם בעדויות אחרות, כמו למשל מכתבו של עדנאן עקאב יחיא לעיתון "אלאתחאד", שהובא קודם לכן.

יש להתייחס למאמרו הארוך, שהופיע בזמנו בשני חלקים, של העיתונאי מג'ית, שבמשולש, מחמד חסני נגיב, בעיתון "כול אל-ערב" ב- 22.11.1991 וב- 29.11.1991. בכתבה הראשונה, מן ה- 22.11.1991, מטפל העיתונאי בתולדות הכפר, בנופיו ובמשפחות התושבים. בכתבה השנייה, מן ה- 29.11.1991, עובר העיתונאי לתיאור אירועי כיבוש הכפר. עיתונאי זה, המכונה גם אבו-חסני, טען שערך תחקיר מפורט על אירועי הכיבוש בשם "טנטורה - הטבח וההיסטוריה". בתחקיר זה מביא אבו-חסני בחלקו השני את סיפוריהם של כמה וכמה עדים למאורעות. אבו-חסני כותב, כי כשגברה המלחמה בפלסטין שלחה הליגה הערבית העליונה בסוריה סירות לנמל טנטורה, כדי לפנות, דרכו, את התושבים משם, דבר שגרם לפילוג בין התושבים, מכיוון שהם סירבו לעזוב את כפרם ואף פתחו באש על מספר אנשים שעלו על הסירות. הסירות עזבו את נמל טנטורה עם מספר קטן של אנשים, לאחר שאבו אל-צאדק, ממשפחת אל-מאצ'י, פנה לבעלי הסירות ולאנשי טנטורה במשפט אחד שבו אמרו: "אנחנו נגן על טנטורה אפילו בגופנו...". באותה תקופה הגיעה לטנטורה השמועה על כיבוש חיפה ע"י היהודים ועזיבת רוב תושביה הערבים ואז החליטו תושבי הכפר להגן על כבודם ואדמתם והחלו להתכונן למלחמה, חרף הכוחות הבלתי שקולים. אבו חסני מדבר על חלוקה ל- 4 קבוצות: שמירה על אזור הים, לצפון, לשמירה על המגדל וקבוצה שנועדה להגן על אזור אל-כראכון ועל האזור המזרחי.¹⁶¹

שעת התחלת הקרב המוזכרת ע"י אבו-חסני היא 22.30, לעומת השעה שהביא אבו-חסני מפיו של אחד ממרואייניו, אבו-פהמי - 23.15. על הקרב עצמו כותב אבו-חסני, שמגיני הכפר לא הצליחו להחזיק מעמד בגלל מיעוט נשק ותחמושת ועל כך מביא אבו-חסני את מה ששמע מפי אבו חי'אלד, הגר כיום במחנה הפליטים טול-כרם, שכאשר נגמרה אצלו התחמושת הוא ביקש מעיסא אל-דסוקי, שהיה איתו באותה שוחה, אך ננוף על ידו, כיון שעדיין היו לו לאל-דסוקי שבעה כדורים ולכן לא רצה לעזוב. אח"כ נודע לו, לאבו-חי'אלד שאל-דסוקי נהרג בשוחה לאחר שנגמרו לו

¹⁶⁰ תרגומו לעברית (על ידי המחבר) של מכתבו של ג'אודת הנדי אל המחבר מיום 2.8.2000.
¹⁶¹ ראה: מחמד חסני נגיב, "טנטורה - הטבח וההיסטוריה", "כול אל-ערב", 22.11.1991 ו- 29.11.1991.

הכדורים. לפי אבו-חסני בשעה 24.00, ב- 23.5.1948, פרץ הצבא לטנטורה והכפר הפך לשדה קרב ומלחמת רחובות, עד שנפל אחרון הלוחמים. לאחר מכן מספר אבו-חסני על איסוף הגברים ליד חוף הים ושבתמקרה, במהלך חיפוש, הצליחו לתפוס גם דף שמירה, שהיה רשימת שומרי הכפר. אספו את כול בעלי השמות הללו וירו בהם, כשהם לא חמושים ופניהם אל הקיר. אודות החיסול הזה כותב אבו-חסני שהשתתפו בו גם יעקב אפשטיין, משולם ומוטי.¹⁶²

בהמשך מספר אבו-חסני על עדת ראייה, שכונתה "אם פח'ריה", אשת נמר אל-רבדי, שסיפרה, שכול בחור שנתפס עם נשק עליו הושם עם הפנים לקיר ולאחר מכן ירו בו מאחור. כמו כן, במו עיניה ראתה ברחוב עשרות בחורים שפניהם תקועים באדמה, כיוון שירו בהם בעודם בחיים. האישה הזו אמרה ששמעה את ירי הכדורים גם כשהייתה כבר במשאית, בדרך החוצה מן הכפר. "היה כאן טבח" ציטט אבו-חסני את האישה בכתבתו וסיים, בסכמו כי נרצחו באירוע בטנטורה

105 איש, כשחלק מן השמות מביא אבו-חסני בחלק האחרון של הכתבה.

כתבה שניה על האירועים בטנטורה בעת ולאחר כיבוש הכפר הופיעה שוב, ב"כול אל-ערב" ביום 1.10.1997, פרי עטה של העיתונאית רנדא אבו-עאבד, בת למשפחה שמוצאה במקור מאגוזים, החיה כיום בפרידיס. בכתבתה, הנושאת את השם "זיכרונות וצער על ימים שעברו", רנדא מביאה מזיכרונותיהם של החאגי' עבד אל-רחמן אלערגיא, ממשפחת דכנאש (אבו-פהמי), החאגי' תופיק אבו-צלחא (אבו-אל-עבד) וכן מחמד עבד אל-ראזק חצאדיה (אבו-ריאצי). תחת הכותרת "נפילת טנטורה" מצטטת העיתונאית את אבו-פהמי, המספר לה שהיה עד לקרב וש אחרי השעה 01.00 (לפנות בוקר) ב- 1.6 החלה ההתקפה על הכפר, מכול הכיוונים. יש לציין שתאריך כיבוש טנטורה הידוע והמוסכם הוא הלילה שבין ה- 22 וה- 23 במאי, 1948 וכנראה שתעותועי הזיכרון גרמו לאבו-פהמי לדבר על תאריך ה- 1.6.1948 כתאריך הקרב על טנטורה. העיתונאית רנדא מביאה מדברי אבו-פהמי, שהיה להם מעט נשק אישי קל, אך מה עושים עם השריוניות, מתוכן ירו היהודים כדורים עם תחמיש אדום (הכוונה, כמובן, לכדורים נותבים) וכן פגזים. על גג בית הספר היה מקלע כבד "בן-קן", אך נגמרה לו התחמושת.

בהמשך מצוטט אבו-פהמי:

¹⁶² ראה: שם.

בבוקר נכנע הכפר, בתקווה שהכנופיות ישאירו אותנו חיים והכפר לא ייהרס, אך מה שאירע הוא שאספו את כול תושבי הכפר לכיכר, העמידו את כול מי שנשאר כשפניהם לקירות ורצחו אותם בדם קר. הייתי עד לפשע הזה, נרצחו כ - 95 איש; רשמתי את שמותיהם של אלו שמתו. מי שנותר בחיים, היהודים הביאו משאיות ושמו אותנו בהן והורידו אותנו בפרידיס.¹⁶³

בכתבה מאת מחמוד אבו-שנב ביומן הישראלי "אל-אתחאד", היוצא בשפה הערבית, ב - 17.7.1998, מביא המחבר ציטוטים של שלושה מפליטי טנטורה. וכך מצטט אבו-שנב את דרוויש מצטפא אבו-שאב, ששמו היה פעם דרוויש מצטפא אל-שיח' חיליל מפתאה:

כשאני בוכה וצועק, אני זוכר, כמו שאני רואה אתכם היום, שדרכתי על גופות, דרכתי על הידיים, על הרגליים ועל הגוף. היו עשרות הרוגים...אני זוכר שהכובשים אספו את הנשים למחרת בחוף הים והגיעו חיילות יחוזיות שערכו חיפוש מדוקדק לנשים, על גופן ולא השאירו צמידים, טבעות או מחרוזות מבלי לקחת אותם, כמו שלקחו את הכסף שמצאו אצל הנשים. אני זוכר יותר מכול את הרגע בו ירו במספר גברים ורצחו אותם בדם קר. ביניהם היה אבי מצטפא אל-שיח' חיליל מפתאה ודודי מצד האם מצטפא עבד אל-שיח' אבראחים אבו אל-עינין. אז שמעתי רק את יללות הנשים וצעקות הילדים ואני ביניהם. האם אתם מאמינים שאני שומע את היללות ואת הצעקות בכול פעם שמתנהלת שיחה על הימים ההם. נודע לי אח"כ שהם קברו את חמתים בקבר אחים, חוץ מזה שאין זכר לקברים ולא לאבנים.¹⁶⁴

האיש השני המצוטט בטבתנו של אבו-שנב מוסיף גם הוא את הדברים הזכורים לו מאותו יום של כיבוש טנטורה, ביניהם, כנראה, הוצאת אביו להורג לנגד עיניו:

המארח שלנו בפרידיס, מצטפא סלימאן אל-אטרש, השלים את סיפור הטבח כאשר אמר: "הייתי בן 13 באסון הזה ואני זוכר את שקרה שם במדזויק, כאילו קרה היום.. בחרו 14 בעלי כוח ואומץ." עיני האיש החלו דומעות כאילו הוא רואה את המראה שנית. הוא נאנח בצער והמשיך: "אבי המנוח היה ביניהם, וכמו כן אביו של דרוויש ודודו (מצד האם). העמידו את ה- 14 הללו מול קיר ומול מקלע. הייתי בין הגברים והנערים שנשארו. הבטנו על הפשע שעומד להתבצע. הפחד כמעט והרג אותנו. פקדו על הגברים הללו לטובב את פניהם כלפי הקיר...למרות המצב הקשה והפחד הגדול, מצאתי את עצמי אומר לו: 'אל תדבר אלי ככה!' תגובתו הייתה מכה בראשי באמצעות כת הרובה ולפני שנפלתי ארצה שמעתי את קול המקלע בצרור ארוך. ירו ב- 14 הגברים. האדם שהיה עמי עור לי לקום. הבטתי וראיתי ערימת בגדים. שאלתי: 'האם אוספים את הבגדים מן הבתים?' הוא ענה לי: 'קום! אלה לא

¹⁶³ ראה: רגא אטי-שאבד, "טנטורה - זיכרונות וצער על ימים שעברו", קול-אל-ערב, 1.10.1997, המוסף השבועי, עמ. 6.
(להלן: רגא - טנטורה).
¹⁶⁴ ראה: אל-אתחאד, 17.7.1998. (להלן: אל-אתחאד - אל-שנב).

בגדים. אלה 14 הגברים שרצחו! הגענו למקום הילדים והנשים. חייל הורה לי למלא כדים שהיו שם במים, ושאלה את הנשים והילדים. הלכתי לבית קרוב כדי למלא את הכדים והפתיע אותי אדם שרע על הארץ. ראשו היה מושלך קרוב לגופה, מנותק מגופו. חזרתי בריצה ומה שראיתי הפחידני. אחד מהם זרק סמרטוט על הגופה והראש וכיסה אותם."

אח"כ הוסיף מצטט אל-אטרש, הוא אבו-גימיל:

למחרת לקחו מספר גברים מהכפר פרידיס לטנטורה, לבית הקברות ושם ציוו עליהם לחפור שני בורות גדולים והביאו הרוגים וזרקו אותם לשני הבורות. השתמשו בעגלה שנמשכה ע"י סוסים והעמיסו עליה את ההרוגים לשני הקברים. לאחר מכן ציוו לחפור בור שלישי, קטן, וזרקו בו 3 נשים. מספר ההרוגים היה 98 ומהם 3 נשים. ופה חובה שאסביר שבקרוב נהרגו בין 10 ל- 12 איש. דבר שמצביע על כך שהשאר נרצחו בדם קר.¹⁶⁵

איש נוסף, שעדותו מובאת ע"י אבו-שנב הוא עבד אל-רחמן דכנאש, עליו כותב אבו-שנב, שהוא "מגרד" את שנת ה- 90 לחייו, אך מוגדר על ידו כאיש שיחה חריף וחייכן. ומצטט אבו-שנב:

אספו את האנשים ליד הבית הקרוב לחוף והיו שם שתי סירות דיג שעל כול אחת מהן הציבו מקלע שכיוונוהו לתושבי הכפר. אולי הם רצו להרוג את כול ותושבי הכפר הנאטפים. אולי הם רצו להרוג את כול ותושבי הכפר... כשהגיע מחיתאר זמארין ושמו אריה נייזרמן ושאל: "מה המספרים האלה של ההרוגים? מה עשיתם?" הקצין אמר לו: "ההרוגים הם עראקים וסורים" אמר: "לא, אלה בני הכפר טנטורה ואני מכירם." הקצין ניגש אלי ושאל אותי אם אני מטנטורה. אמרתי: "הסתכל על הבית הזה. זהו ביתי ותמונתי תליה על הקיר שלו." הוא נתן לי מחברת ועט ואמר: "אתה מטנטורה, כותב במחברת הזאת את שמות ההרוגים." התחלתי לכתוב. ידעתי מה המטרה של זה. היהודים רצו לוודא ששני אנשים מסוימים נמצאים בין ההרוגים. הם חשדו שהם מן הנלחמים. הרגו 95 איש ושתי נשים: עזה אל-חאגי ואמינה האני צאלה אל-חנו. הזרו לנו לחפור שני בורות גדולים. במהלך החפירה אמר לי האדם שהפך לידי והבין עברית ושעבד בקיבוץ מעין [צבין] ואמר לי: "שמעתי אותם אומרים שהם יהרגו אותנו וישליכו את גופתינו לבור" אמרתי: "אם כן בוא נברח!" אמר: "יירו בנו ויהרגו אותנו!" אמרתי: "עדיף שנמות כשאנו בורחים מאשר נמות כאן." ונראה שהם, היהודים, חשבו על משהו אחר, כשהביאו אחרים להמשיך בחפירה והובילו את מי שהיה שם למשאיות ולקחו את כולם לבית מעצר.¹⁶⁶

¹⁶⁵ ראיה: שם.
¹⁶⁶ ראיה: שם.

ואז נשאל זכנאש: "אם הכפר נכנע, למה רצחו אנשים בדם קר ובכאלה מספרים?" הוא ענה: "כשכבשו את הכפר בשעות הראשונות הם ירו בכול מי שנתקלו בו, אפילו בבתים"¹⁶⁷

פרסום אחר, בו מוזכר טבח בטנטורה הוא מדריך התיירות האסלאמי מאת אחמד פתחי ח'ליפה, המציין, בעמוד המוקדש לטנטורה, כי "טבח נעשה בתושביה"¹⁶⁸. פרסום נוסף, המזכיר רצח בהקשר עם טנטורה הוא ספרו של ההיסטוריון, בן הכפר אג'ים, הד"ר מרואן אלמאצי "כפר אג'ים – היונה הלבנה", בו נאמר בתת פרק, המתאר את גורל הכפר טנטורה, כאחד משכניו של הכפר אג'ים: "האויב הציוני גירש את אנשי הכפר והרס אותו ב- 1948 (והם) רצחו רבים מהצעירים ושבו אחרים"¹⁶⁹

לאחרונה כתב אליאס שופאני, חוקר מוכר בתולדות העם הפלסטיני, החי בדמשק, מאמר על אירועי טנטורה. המאמר בשם "טבח טנטורה במהלך ההיסטורי לייחוד פלסטין", הופיע בכתב העת "מאגיאאלאת אל-דיראסאת אלפלסטנינה" בסתיו 2000. למאמר צורף נספח, שכתרתו "עדי ראייה מספרים את מאורעות טבח טנטורה", שהכין אותו סופר פלסטיני המתגורר בדמשק, בשם מצטפא אל-ואלי. בנספח זה מובאות עדויותיהם של 22 מרואיינים שונים, אשר בהן אלמנטים סיפוריים ראשוניים, דומים לאלו שנאספו על ידי המחבר במהלך המחקר לצורך עבודה זו. לעתים נזכרים בעדויות גם שמות, כמו שמשון, אפשטיין ואחרים ומקומות, הנזכרים בראיונות שנערכו, ונביא בהמשך קטעים אחדים מתוך העדויות הללו.

בטרם נעסוק בעדויות עצמן, שהן, על פי הכתוב, מבחר מתוך אוסף גדול יותר, יש להעיר, שאין אנו יודעים כיצד בדיוק נאספו העדויות ובאיזו שיטת עבודה, אם כי המראיין, מצטפא אל-ואלי, אומר בהקדמתו כי לא נקט בסגנון השאלות כדי שלא יתערב, ולו שלא בכוונה, בהכוונת המספר. לפיכך הסתפק המראיין בפתיחת השיחה למסירת העדות בשאלה "מה אתה זוכר מאותו לילה ומה אתה חפץ לומר?" איננו יודעים האם הוקלטו הראיונות וגם צולמו, או האם אך ורק שיחה ודברים שבעל-פה. כמו כן איננו יודעים האם כתב המראיין את הדברים תוך כדי הראיון או לאחר מכן. איננו יודעים גם מהו הידע המוקדם של המראיין אודות האירועים בטנטורה, והאם אכן, מראיין אחד בלבד היה בכול המקרים.

¹⁶⁷ ראה: עם.

¹⁶⁸ ראה: "אל-דג'יל", עמ. 67.

¹⁶⁹ ראה: מרואן אלמאצי, "כפר אג'ים – היונה הלבנה", בית הוצאה "אל-אהאלי", דמשק, ינואר 1994, עמ. 169.

הדברים כתובים בשפה ערבית ספרותית ואין כמעט ספק שסגנון הכתיבה הוא לאו דווקא סגנון דיבורם המדויק של המרואיינים. על כך אומר המראיין עצמו כי לא הייתה שום התערבות מטעמו אלא מהכורח של הישנות הדברים בצורה שלא משפיעה על חשיבות העדות וכמו כן התערבות בתיקון השפה המדוברת שבעל פה, כדי שתתאים לכתיבה, דבר שלא היה מנוס ממנו. המראיין עצמו מדבר על התפרצויות רגשיות בעת מתן העדויות, כשזכרו בשבי, בגירוש ובעקירה, שעליהם דיברו, כפועל יוצא בעקבות כיבוש הכפר.

מחמד אבו-הנא, יליד 1936, חי במחנה אל-ירמוך, סיפר על פציעת דודו ועל כך שהודות להתערבותו של מחיתאר זיכרון-יעקב, שהיה בקשר טוב עם סבו, שהיה מחיתאר טנטורה תקופת-מה, נשאר דודו בחיים. כן סיפר אבו-הנא על חיפוש שנערך אצל הגברים, בעוד ידיהם נשואות מעל לראשיהם וכן על חיילות שערכו חיפוש אצל הנשים והחרימו את כספן ותכשיטיהן, אותם שמו בקסדותיהן ולא החזירו להן דבר בעת הגירוש לפריזיס. כשהובילו אותם לצד המזרחי של הכפר הוא ראה ערימות של גופות על עגלת סוסים, שהובילוה גברים מטנטורה, והגופות הושלכו לתוך כור גדול. ועוד אמר אבו-הנא:

החיילים היו לוקחים מן הריכוז קבוצות של גברים, כשהייתי שומע את קול מטחי היריות, אחרי שעזבה כול קבוצה... לא ידענו את גורל הגברים שלא לקחו אותם איתנו לפריזיס.¹⁷⁰

העד הבא הוא מחמד אברהים אבו-עמרו, יליד 1935, החי במחנה אל-ירמוך, שסיפר כי כאשר הובילו אותם אל היס, בדרך, ליד בית בדראן, ברחוב שפנה לכיוון המסגד הוא ראה שבע גופות של צעירים מן הכפר וכן:

178
179
180
181

אישה צרחה (שמה - עזה אברהים אל-הנדל) מאימת המראה ואז פתחו עליה באש ונהרגה... כששמו אותנו במשאיות הגופות היו מול עינינו מצטברות כמו עצים כרותים. אישה ראתה את גופת אחיינה בין ההרוגים והוא מחמד עואד אבו- אדריס כשהיא צרחה מרוב כאב, ולא ידעה ששלושת ילדיה נהרגו גם הם, וזה מה שידענו יותר מאוחר והם אחמד סולימאן א-סלבוז, חליל ומצטפא.¹⁷¹

¹⁷⁰ ראה: קובץ העדויות בעריכת מסספא אל-ואלי, בהמשך למאמר של אליאס שפאני "טבח טנטורה במהלך ההיסטוריה ליהודי פלסטין" בתוך: דיראסאת אל-פלסטין, ביירות, קיץ 2000, עמ' 120.
¹⁷¹ ראה: שם, ע"ע 120 - 121.

עד נוסף - סלים זידאן עומר אל-סרפנדי, יליד 1932, ממחנה אל-ירמוך סיפר שקראו את שם אחיו, עבד אל-רחמן זידאן אל-סרפנדי, קשרו אותו במעיל שלו והתכוונו להרגו, ולקחו את אביו במקומו, להביא את הנשק מן הבית, אך אביו הכחיש שהוא יודע בעניין הנשק וניצל ממות, הודות להתערבותו של יהודי מזיכרון-יעקב, שאדמתו הייתה בשכנות לאדמת אביו. על מה שקרה בעת ההתקפה היהודית סיפר סלים:

החיילים התפרצו לתוך הבית שהתאספנו בו, פתחו במטח יריות אל תוך החדרים, הוציאונו והובילונו לים. לפני הצהרים בא קצין יהודי שנדמה לי שמו שמשון ועמו רשימה של שמות הגברים מטנטורה. הוא התחיל לקרא להם ולתבוע את הנשק מן הנוכחים שבהם. הם לקחו מספר גברים להביא את הנשק כשחלקם לא חזרו... הם לקחו מהריכוז ארבעה גברים לאיסוף הגופות מרחובות הכפר ולא נודע לנו בזמנו מה עלה בגורלם.¹⁷²

סלים הרחיב את הדיבור על תקופת המעצר והמאסר שלאחר מכן. לדבריו, שמו אותם בתחנת המשטרה האנגלית לשעבר 30 גברים בחדר קטן, בלי מיט ומזון, תוך כדי מכות וקללות. הוא ראה חייל מכה ברובהו את ראשו של דיב א-דסוקי, כשהדם ניתז מראשו. לאחר מכן מתאר סלים את המעבר בבתי הכולא באס-ח'אלד, ג'ליל וסרפנד, מזון שניתן אחת ל-24 שעות – 150 גרם לחם עם קומץ של עדשים או חומס או ג'ילבאני (דומה לעדשים) ועבודות שונות, הצעירים בניקיון המשרדים והמבוגרים בעבודות קשות כהעמסת והרקת חומרי בנין, הפירת מבצרים צבאיים והטמנת גופות החללים מן הצבאות הערביים. כדוגמה הביא סלים את קבורת חללי הצבא העיראקי בכפר קקון, לאחר כיבושו ע"י הצבא הישראלי.

על תקופת המאסר בסרפנד מספר סלים כי מפקד המעצר הטיל על אחד השבויים הערבים לשאול את האסירים על הכספים שהחביאו אנשי טנטורה. הוא הבטיח להתחלק איתם במה שיימצא, אם יימצא. סלים ידע שאמו החביאה בשני מקומות בביתם סכום של כסף וכמה מטבעות זהב. והאמין שאם ילך לטנטורה - יראה את הכפר לאחר הנפילה ואם ימצא את הסכומים – יהיה כדאי הדבר בעבורו. הם עלו לאוטו של המפקד והיה איתו קצין נוסף עם 3 פסים על השרוול. סלים ראה את הבתים הרוסים ומספר:

כשירדנו מהאוטו הופתעתי כשמפקד המעצר הוציא אקדה חלוד ללא תחמושת ומסר לי אותו ואמר: 'אם ישאלו אותך חיילים נוספים על הימצאותך כאן אמור שאתה הסתרת את האקדה הזה והבאנו

¹⁷² ראה: שם, ע"פ 121 - 122.

אותך כדי להראות לנו אותו ולמסור לנו אותו, והזהירני לבל אגיד למישהו אחר חוץ ממנו את סיבת בואנו או סיבת בואו איתי לכפר (לחפש את הכסף).

הם לא מצאו דבר בביתנו והוא חזר למאסר בסרפנד, עד 1949.¹⁷³

בהמשך מביא מצטפא אל-ואלי עדות משותפת של האחיות המנה אל-מסרי (אם-מצטפא), ילידת 1925, ותמאם אל-מסרי (אם-סוליימאן), ילידת 1927, החיות בדמשק, ברובע אל-קבון. עדות משותפת היא בדרך כולל בעייתית, שכן, לא תמיד ניתן לדעת מיהי הדוברת. לעתים הדיבור הוא של אחת ולעתים הוא של שתיים. מאחר שמדובר באחיות, יש להניח שהיו קרובות זו לזו גם בעת האירועים וזה מקל, אולי, במעט על הקושי בעדות המשותפת. הן מספרות על מהלך ההשתלטות היהודית על הכפר ועל שלב מסוים בו הוטעו ע"י אבו-ח'אלד עבד אל-עאל לחשוב שגברו על היהודים, אך הדבר היה לזמן קצר בלבד:

בבוקר, כשאנחנו בדרכנו לריכוז שליד הים הרגו היהודים את פאדל אבו-הנא באל-מראח, שהיה בלי נשק וכול אשמתו שהיה לבוש בבגדי חאקי. הם לקחו לנגד עינינו קבוצה מהגברים והם קצרו אותם בירות חוץ מאחד, שאמרו לו תסתכל ולך לספר מה שראית. בחיפוש אחרי הזהב והכסף הם שחררו את חיתולי ותינוקותינו. ילדה קטנה שאיחדו או בוששה לפרק אחד מעגילי אוזניה נתלש בבוח על ידי החיילת היהודייה שפצעה את אזנה של התינוקת.

לאחר מכן, סיפרו שבפרידיס דרס אוטו צבאי יהודי אישה מטנטורה (אמנה מחמד אבו-עומר) שהיא אשת פאלח א-סעבי. אישה זו אספה שיבלי חיטה מהשדות והובילה אותם על ראשה כדי להאכיל את ילדיה. התקרבה אליה אישה אחרת כדי למשוך אותה או כדי להרחיק אותה מהכביש כשדהר לעברה אוטו נוסף במטרה לדרוס אותה. הוא החטיא אותה אך עלה בשנית על גופתה של האישה הראשונה.
אמר אם-סוליימאן:

בפרידיס בילינו חודש, שבמהלכו נולד התינוק הראשון מטנטורה אחרי הטבח, והוא ממשפחת אבו-ספיה, שאבדה את המספר הגדול מאנשיה אחרי נפילת טנטורה.¹⁷⁴

¹⁷³ ראה: שם.
¹⁷⁴ ראה: שם, ע"פ 122-123.

פריד טאהא סלאם, יליד 1915, המתגורר בדמשק, ברובע אל-קבון, הוא העד הבא. פריד מספר על התארגנות טנטורה להגנה על עצמה לאחר נפילת חיפה וכפרים נוספים. הוא מדבר על קניית נשק, תורנויות שמירה עפ"י אזורי הכפר השונים ועל אימוני נשק ראשוניים. פריד הוסיף שמי שהיטיב במערכה היו אלו שהתאמנו בשורות המשטרה הבריטית, אך

כשהתחילה ההתקפה הגיבו השומרים עד שאזלה התחמושת. מחוסר הניסיון בזבוזה התחמושת ואזלה. מספר של השומרים נסוגו אלינוך הכפר וחלק עזבו אל מחוצה לו. חלק מהגברים לא עזב את מקומו והמשיכו להלחם עד שנפלו או נתפסו ונרצחו בכדורים והתעללו בהם.

מהריכוז הוצאו מספר קבוצות שלא ידענו מה עלה בגורלם. הקבוצה האחרונה מנתה כ- 40 גברים. מאחת הקבוצות חזר טאהא מחמוד אל-קאסם (אבו-ספיה), שסיפר לנו שיהודי שאל: 'מי יודע עברית? כשהוא ענה לו 'אני הוא אמר לו: 'הסתכל איך חם ימותו', והם פתחו ביריות עליהם כשהיו צלובים על גדר. *אמר לי שיש להם כסף, והוא לא יודע לומר לי יותר מזה.* ליד הים הניע יעקב (מחיתאר זיכרון-יעקב). אמר לו אבי (טאהא סלאם): "אבו-יוסף, הכפר נפל. את הנשק לקחתם. מה יש עוד יותר מכך?" אמר יעקב: "טאהא, אנחנו רוצים לנסות לפייס ביניכם לבין היהגנה עד שנצליח לעזור (או להפסיק) את ההרג."¹⁷⁵

העד הבא הוא מוסה עבד אל-פתאח אל-חיטיב, יליד 1924, החי במחנה אל-ירמוך. מוסה מספר פרטים רבים על מהלכי הקרב בהם השתתף אישית וראה בעיניו. הוא גם מספר על הדרך בה הצליח להימלט מן הכפר, בתום הקרב, כשאזלה התחמושת וכשהוברר לו ולחברו עבד אל-גיבאר שהקרב מבחינתם אבוד:

מעל לעמדה שהשתתרנו בה התרכזו מספר חיילים (חמישה מטרים חפידו בנינו). עצרנו את נשימתנו. עם שקיעת החמה הם עזבו את הסלע שהתרכזו עליו ושאנחנו הסתתרנו מאחוריו והתרחקו לכיוון אל-חאו [מגדל המים]. אז החלטנו אני ועבד אל-רחמן לסגת אל מחוץ לגולות הכפר, כשהמקום הקרוב אלינו הוא כפר אל-פרידיס.¹⁷⁶

עד נוסף - עאדל מתמד אל-אמורי, יליד 1931, החי במחנה אל-ירמוך, שסיפר כי קיווה שתושבי הכפרים הסמוכים לטנטורה לא יבואו לעזרתם, כדי שלא ייהרגו גם הם. עאדל מספר שליד הים שאלו אותם היהודים האם יש סורים איתם והאם קיבלו סיוע מן הים ע"י הסורים. לאחר מכן סיפר עאדל על משהו שקרה בהיותם במחנה השבויים:

¹⁷⁵ ראה: שם, עמ' 124.
¹⁷⁶ ראה: שם, עמ' 126.

ביום אחד הגיעו למחנה אוטובוסים מלאים בגברים. הורידו אותם בקרבתנו כדי שישתו מים מן הצינוור היחידי ומרוב צימאון הם נדחקו, כשהחייילים פתחו לעברם באש. המים נתמזגו בדם ולנגד עיני נפלו עשרות. יותר מאוחר ידענו שהם מבני לוד ורמלה.¹⁷⁷

העד הבא הוא מחמוד נמר עבד אל-מעטי, יליד 1930, החי במחנה אל-ירמוך, המספר באריכות על קורותיו בעת המאסר, קבורת ההרוגים בקקון, פציעתו ושחרורו, עם מכתבים מוצפנים בתוך הגבס שהיה על זרועו. לפני כן סיפר על מה שקרה בטנטורה לאחר הכיבוש:

הם לקחו מאיתנו קבוצה להטמנת גופות החללים שמהם מצטפא סלבד. יותר מאוחר נודע לי שהם הרגו אותנו כשקודם לכן נהרגו שני אחיו. מפעולות ההרג ההמוני ניצל טאהא מחמוד אבו-ספיה (אבו-עיסא) אבל שערות ראשו היו לבנות (בזמנו, גילו - שש עשרה שנה). בדרך לבית הקברות ראיתי גופות שלא זיהיתי אותן.¹⁷⁸

עד נוסף - מחמד קאסם דכנאש, יליד 1924, החי במחנה אל-ירמוך, סיפר על היותו בעמדה, יחד עם אביו, בעת ההתקפה. אביו שחרר אותו מן העמדה ושלח אותו הביתה. מחמד פגש בדרכו חלק מן הלוחמים של הכפר והגיע, על פי עדותו עד לשכונה הדרומית, שם ראה גם ילד פצוע, כשהתחממה ההתקפה מספר גברים חפשו מחסה בבית מחמד אבו-הנא. בן דודו נפגע מירייה ודודו הוציא את ראשו וספג "ירייה רוצחת". על שלהי הכיבוש סיפר מחמד:

בריכוז שעל הים לקחו החיילים היהודים את השיחי' רושדי אל-גיושי (אבו-תקיל) ועמו נערה מערביי ג'סר א-זרקא כדי לקרוא לקבוצה מורדת באחת העמדות ולדרוש מחבריה להיכנע והבטיחו שלא יאונה להם רע. כאשר חזר השיחי' הוא הודיע לנו שהם הרגו שניים אחרי שנכנעו ודקרו אותם בכידונים. הוא היה כאוב ומתחרט על זה שהם רימו אותו.¹⁷⁹

רחמה צאלח אבו-סאלם (המכונה בנת אל-חונה, אשת יוסף אל-בירומי), ילידת טנטורה סיפרה שבליל המערכה ראתה את היהודים באים כאשר הלכה עם שחר, לפי הוראת אמה, לפתוח את לול התרנגולות. היא חזרה לאמה והיא ואמה הלכו מן הבית לריכוז עם האנשים:

¹⁷⁷ ראה: שם, עמ' 127.
¹⁷⁸ ראה: שם, עמ' 128.
¹⁷⁹ ראה: שם, ע"פ 129 - 130.

בדרך ראיתי אישה מפרדיס, שהייתה באותו היום בטנטורה ומעלה נהרג בתוך הכפר כשהיה בלי נשק. היהודים שמו חול בפיו ובעטו בו. היא זרקה עליהם חול ואבנים, קללל אותם ובכתה (שמה עיזאלה אל-עבד).¹⁸⁰

יוסף מצטפא אל בירומי, יליד 1928, חי במחנה אל-ירמוך, הוא העד הבא המקדיש את עיקר דבריו למה שהתרחש עמו לאחר כיבוש טנטורה, כאסיר בגיליל ובטנטורה:

כשהיינו בגיליל באו פרשים יהודים על סוסייהם והתחילו לצלם אותנו. שאלתי אחד מהם: "מתי תחזירו אותנו לטנטורה?" הוא ענה: "כשעניך תראה את אוזןך אתה תחזור לטנטורה ותראה אותה!"¹⁸¹

עד אחר, יחיא אבו-מאדי, יליד 1931, המתגורר במחנה אל-ירמוך, אמר שהכפר נפל חיש מהר והחיילים נראו בחוצות הכפר:

בזמן הזה המוות היה דינו של כול גבר שנתפס. בריכוז שעל הים התחילו האנשים להחליף ידיעות על ההרוגים. שמעתי אחד הבאים אומר לעבד אל-לטיף סווידאן: "אבניך נהרג (סווידאן עשמאוו). היהודים הביאו מקלע כבד (הוציקס), טענו אותו והפנו אותו אל חזותינו. התוודינו לקבלת המוות הכמעט בטוח. לקחו קבוצות של גברים ולא ידענו מה עלה בגורלם. אחרי היציאה מן השבי הוכינו בידיעה על מות נבחרו צעירי אל-טנטורה (קרוב ל-200 חללים). בא מנהל הכלא ושמו אליהו ועמו תמונה. שאל על אנשי טנטורה. לוטפי דסוקי הרים את ידו. אליהו אמר לו: "אתה מכיר את התמונה הזו?" לוטפי השיב: "כן. זוהי תמונתו של יעקב מח'יתאר זיכרון-יעקב." אליהו אמר: "אתם צריכים לנשק את ידיו כי הוא הציל אתכם. אחרת דינם של כול אנשי טנטורה, היה מוות."

לאחר ששחררו הם ידעו שההקלות על מי שנשאר בחיים מבני אל-טנטורה היו מפני שעבדאללה א-תל לקח 300 שבויים יהודים מכפר עציון ליד ירושלים ולמען החלפתם בערבים הפסיקו היהודים את ההרג. יחיא איננו מכחיש שמח'יתאר זיכרון-יעקב היה רחמן ולא חפץ בשפיכות דמים.¹⁸²

אין אלה האנשי טנטורה...

יוסף סלאם (אבו שיח), יליד 1924, המתגורר במחנה אל-ירמוך מספר שבוע לפני ההתקפה על טנטורה נהרגו אחיו מוסא סלאם ובן דודו מחמד טאהא סלאם, שהיו אצל קרובי משפחה בכפר

¹⁸⁰ ראה: שם, עמ' 130.
¹⁸¹ ראה: שם, עמ' 131.
¹⁸² ראה: שם, ע"פ 131 - 132.

לאם, כשתקפו שם היהודים ואביו נפצע כאשר הלך להביא את גופותיהם. יוסף מספר שחזה בכניסת היהודים לכפר. למרות שדגל לבן התנוסס מעל למסגד הכפר, ההרג נמשך בחוצות הכפר כלפי כול גבר שהופיע בפני החיילים:

בריכוז ועם הכנת הקבוצה האחרונה (40 גברים) לריצח בא מו'יתאר זיכרון-יעקב ומעברית הזהיר את שמשון (מפקד הכוח שנכנס לטנטורה) מרציחתם. שמשון השיב שיש לו צו ממפקד חטיבת יאלכסנדרוני להרוג את כולם. יעקב-עזב וחזר אחרי זמן קצר ועמו פתק שנתן אותו לשמשון, ולא נרצח אף אחד מ-40 הגברים. ראיתי יותר מ-25 גופות, חוץ מאלה שראיתי אותן בבית הקברות ההמוני באדמת א-דסוקאנה.

יוסף סיפר בתרחבה על כך ששמע שהיהודים לוקחים את השבויים לעבודה והורגים חלק מהם ולכן החליט להימלט, וכן סיפר על בריחתו מן המאסר והגעותו אל בין החיילים העראקיים.¹⁸³

מחמד כאמל אל-דסוקי, יליד 1935, ממחנה אל-רמל, בלדקיה שבסוריה, מספר שליד בית הקברות היו אוטומובילים עם אזרחים יהודים. חלק מהם מתאו כפיים, חלק שרו וחלק שתקו. הקצין האחראי שאל אותם איפה הלוחמים הסורים והאם הם נלחמים לבד. מחמד היה, כנראה, בין הצעירים שהעבירו את גופות החללים ומספר:

תוך כדי העברת הגופות שמעתי חייל שואל צעיר בוכה, כשהוא מוביל את הגופות: "למה אתה בוכה?" אמר: "נהרגו שניים מאחי." והוא עצמו פוזג יותר מאוחר ביריות של חייל יהודי, עם סיום איסוף הגופות והוא התחנן אליו לפני מותו באומרו: "זו גופתו של אחי חליל וזאת גופתו של אחי אחמד ולא נשאר לאמי זולתי!" הרוצח ענה לו: "ובשביל מה היידי?" וירח עליו, ושמו מסטפא סלבד.

מחמד פונה עם הנשים והילדים לפרידיס, שם נעזרו ככול הניתן בתושבי הכפרים פרידיס, ג'בע, אניזם ועין עיזאל וסיפר גם על מפגש שלו עם חייל שהתעניין אצלו על אודות דודו, אבו-עקל וחייל זה הגיע לאחר מכן לבקר את דודו, בפרידיס.¹⁸⁴

עד נוסף, עבד אל-רזאק נאסר, יליד 1931, ממחנה אל-רמל, לדקיה, סוריה, סיפר שהיה בשמירה בליל ההתקפה, באזור הצפוני (ביר ג'מוס), קרוב לגבעת אל-עגירה. לדבריו היריות התחילו מדרום לגבעת אס-ראשד בדרום והגיעו גם לצפון, בקרבתו של עבד ברגע מסוים נפתחה אש צולבת על

¹⁸³ ראה: שם, ע"ע 132 - 134.
¹⁸⁴ ראה: שם, ע"ע 134 - 135.

עמדתו ואף הושלכו עליהם מספר רימונים. כשניסו לסגת איבדו שניים מתבריהם והוא נשאר עם מחמד עואד עבד ממשיך בתיאור מה שהוא זוכר מאירועי כיבוש הכפר, עד שבשלב מסוים החליט ללכת לביתו ולהחביא שם את נשקו ולהצטרף אל האנשים שנאספו אצל עקאב יחיא. ועוד אמר עבד:

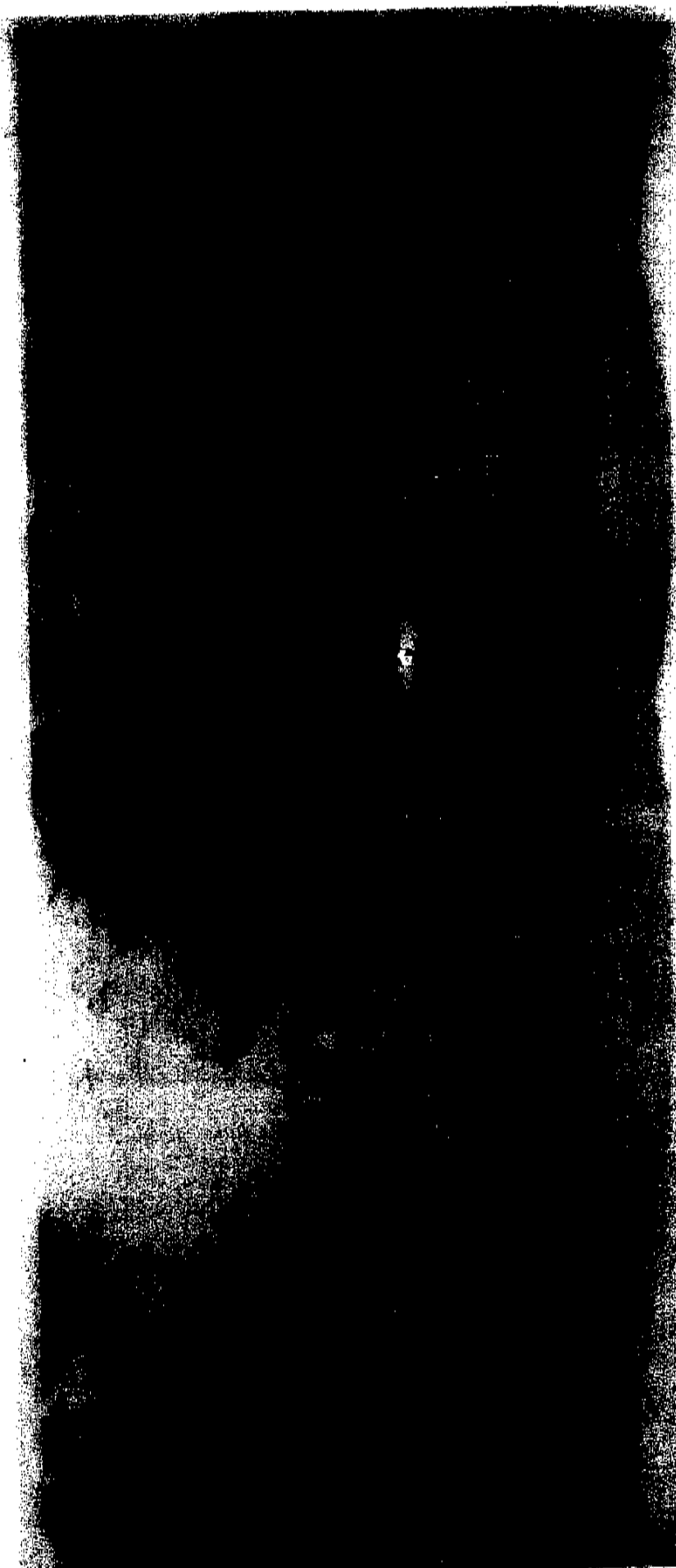
בריכוז שלידי הים בא הקצין שמשון ושאל על מחמד יונס אל-הנדי. הוא שם אקדח בראשו, דרש ממנו את הנשק שנמצא עם אנשי הכפר. יונס נאלץ להזכיר כמה שמות ומהם שמי. הם לקחו אותי קשור בחולצה כדי להביא את הרובה שלי. בדרך ליד שכונת אבו-ספיה, ראיתי גופות של מספר הרוגים ובחזרה, דרך אל-מראח, ראיתי את גופות פדל אבו-חנא ופאווי אבו- זמק ומחמד עואד אבו-אדריס. ובדרך צרה, מול מספרת אבו ג'וואיד היה שביל של דם באורך 20 מטר, שהגיע לאחר קטנה שראיתי בה יותר מ-10 גופות.¹⁸⁵

העיד גם עבד-אללה סלים אבו-שקר, יליד 1931, שחי בעיר לדקיה, שבסוריה. עבד-אללה סיפר מעט על הכפר של טרם המלחמה, על בתי הספר שבכפר ועל ניסיונותיו של אבו-יוסוף, מחיתאר זיכרון-יעקב, הלא הוא יעקב המחיתאר, לשכנע, אך ללא הצלחה, את תושבי טנטורה להשלים עם המציאות ולמסור את נשקם, אך הרצון הכולל של התושבים דחה את ההצעה. ומספר עבד-אללה על חלקו המיוחד של אביו באירועים:

הכפר היה חסר נשק וארגון. אבי (סלים אבו-שקר) הלך יחד עם ודיע אל-הנדי לסוריה ונפגשו עם אל הא'י אמין אל-חוסייני ומועין אל-מאצי בשטורה בגיריות ובקשו מהם נשק. התשובה הייתה שיאין כוח מלבד הכוח של אללה. אח"כ הם עברו לחלב ולחמאה ושם נתאפשר להם לקנות מעט רובים ומקלע ברן... היהודים הרגו את אבי בבית בדרום הכפר (תקרית השיח') והבת ודרישתם מקבוצה מודרת, שסירבה להיכנע תמורת הצלת חיי חבריה הופיעה בסיפור קודם) [סיפורו של מחמד קאסם דכנאש]. לא ידענו את גורל הגברים שהיו בעמדות השמירה עד ליציאה מחשבי. אין מקד מדויק במספר ההרוגים אך הוא לא פחות מ-200 קרבנות. לקחו אותי עם מספר צעירים לקרבת חנות והעמידו אותנו על הקיר מורמי ידיים וגבנו לאחור. אבל אחרי זמן קצר הם החזירו אותנו ולא הרגונו.¹⁸⁶

סאבירה אבו-הנא (אם-זכריא), ילידת 1933, ממוחנה אל-רמל, לדקיה, סוריה, עדה נוספת, מספרת כי הייתה אצל שכנתה בליל ההתקפה, מתכוננת לכביסה, וכי בבוקר היו אמורות לצאת לקציר,

¹⁸⁵ ראה: שם, ע"ע 135 - 136.
¹⁸⁶ ראה: שם, ע"ע 136 - 137.

כאשר הגיע אליהן נמר אל-פרחאת ושאל אותה ואת שכנתה, אם-חיאלד מדוע היינו עדיין בבית כאשר היהודים כבר הגיעו לגבעת אם-ראשד. הן פנו למרכז הכפר, ליד בית דודה, סעיד סלאם ונשארו שם עד השעה 06.00 בבוקר. בשעה 07.00 היא ראתה יהודי קושר איש מהכפר ולקח אותו בכוח הנשק. בהמשך אמרה סאבירה:

סבי (מחמוד אבו הנא) ירו בו ליד רצפת ביתו. דודי, פאדל אבו-הנא, שחטו אותו ועטפו אותו במחצלת. ליד הים לקחו מן החגיגה עאישה, אשת עיסא עבד אל-עאל שנים עשר צמידי זהב. אמנה עואד אבו-אדריס ראתה את גופת אחיה ליד בית הקברות, יישרה את שערתיו, נשקה אותו ובכתה. הגופות שראיתי בבית הקברות בסיבוב הראשון היו יותר מ-50 גופות. בדרך לבית הקברות ראיתי את אבו-גאודית אל-סמרה נושא את גופת בנו על סולם במקום ארון מתים. אלה שנהרגו אחרי היציאה מטנטורה היו יותר מ-40. רובם ילדים.¹⁸⁷

עדה נוספת, יוסרא אבו-הנא, ילידת 1915, ממחנה אל-ירמוך מטפרת שהאש החלה בחצות הלילה. הגיעה אישה שאמרה שעיסא זסוקי נפצע או נהרג. הלכה סושאד אל-פילו ועמה מים כדי להשקותו אך הם פתחו באש והרגו אותה. אחיה, פדל אבו-הנא היה אחד מאלה שנפלו ואחיה האחר, פייצל, נפצע והסתתר במתכן. היהודים גילו אותו בגין עשן הסיגריה ורצו להרגו אך אביו, שהיה זמן-מה מחיתאר טנטורה, היה ביחסים טובים עם מחיתאר זיכרון-יעקב והם היו מתייחסים יפה לבני המושבה כשהיו באים להבראה בים של טנטורה [סיפור זה סופר גם ע"י מחמד אבו-הנא, שיסרא היא, כנראה, דודתו]. יסרא סיפרה גם על חסן אל-אמורי, בן יחיד לאמו, שהייתה בת 45 כשהרתה אותו. הוא היה באחת העמדות והם (היהודים) הבטיחו לו שאם ייכנע – הוא ייחלץ בלי להיפגע, אך הם הרגו אותו אחרי שמסר את נשקו. יסרא המשיכה וסיפרה:

בריכוז על שפת הים לקחו מאיתנו כול דבר (עטים, שעונים, צמידים וכסף, תעודות זהות ומסמכים אישיים). בדרך לריכוז הייתה זלזת אחד החדרים באחד הבתים פתוחה וראיתי בתוכה ערימה של גופות. לאן שפגנו היינו רואים גופות ההרוגים, קבוצות כיחידים, חוץ מאלה שנטמנו בבית הקברות, יותר מ-50 הרוגים. רוב אלה שנהרגו היו בלי נשק בחוצות הכפר או בבתינו. אחרי נפילת הכפר, לנגד עינינו, לקחו קבוצות של גברים ולא חזר אף אחד מהם. בשעה 12.00 בצהריים, הופסק ההרג, בעקבות צו בכתב, שהביא מחיתאר זיכרון-יעקב, שהציל את הנותרים. לפחות הייתה קבוצה של 40 גברים שהוכנה לרצח.¹⁸⁸

¹⁸⁷ ראה: שם, ע"פ 137 - 138
¹⁸⁸ ראה: שם, ע"פ 138 - 139.

העדה האחרונה מקובץ העדויות שהכין מצטפא אל-זואלי היא נרוד סעיף סלאם, ילידת 1937, ממחנה אל-ירמוך, שסיפרה שאביה היה עם כוח ההתנגדות. היא הלכה עם אמה לבית שבו התקתלו האנשים. באו החיילים והוציאו אותם מן הבית והעבירו אותם לאזור אל-מראח. אמה צעקה למראה דודה, פדל אבו-הנא ההרוג. יהודי כיוון את הנשק ואיים עליה ברצח. וסיפרה ורוד:

בחזרה לבית הקברות, בדרך אמרה אמי שזהו סלמאן א-שיח', שהיה הרוג. כמעט ודרכתי עליו אך אמי משכה אותי. בבית הקברות ראינו את אבי מוביל את גופת אל חאגי עבד א-דטוקי, אך הוא לא הביא אותו לבית הקברות. הוא השאיר אותו בין שיחי הצבר מתוך חשש לחייו כי הוא היה פצוע. ליד קיר אס-פחיריה ראינו שנים עשרה גופות ממשפחה אחת (אבו-טפיה).

עוד הוסיפה ורוד כי הן לקחו איתן חפצים מן הבית שהיו שייכים לאמה, כדי שהיהודים לא יגנבו אותם – עט נובע וחותרמת, שהיה חרוט עליה שם אביה, עגילים ושמונה לירות. בריכוז שעל יד הים הסתירה אותם אמה בחול לפני החיפוש והשאירה סימן מזהה במקום. אח"כ, כשהיו בפרידיס, יהודי בשם לוליק, מזיכרון-יעקב, שהכיר את אביה של ורוד, הביא להן את חפציהן מן המחבוא, מבלי לקחת מהן דבר.¹⁸⁹

בשנת 2000 יצא לאור ספרו של אחמד אל-עלמי, "טבחנים ישראלים", הכולל בתוכו גם עמוד, המוקדש לטנטורה. בספרו כותב אל-עלמי:

אחרי מספר שעות של חילופי יריות כבש הגדוד את הכפר. המערכה הייתה אכזרית, ועם צאת הבוקר הכפר היה בדיי החיילים הישראליים. אחרי זה אירע מרדף בין החיילים לבין גברי הכפר, כשהחיילים פתחו ביריות עליהם בכל מקום שמצאו אותם. אח"כ אספו החיילים את גופת הכפר ליד הים והפרידו את הגברים מהנשים ושמו את הנערים מעל גיל 12 עם הגברים ומי שתחת לגיל חזה שמו עם הנשים. אח"כ הם הובילו קבוצות של הגברים – כול קבוצה בין 7 ל- 10 למקום קרוב למסגד הכפר, כשהיו פותחים באש עליהם, אחרי שהיו זורשים מהם לחפור בור באדמה. אחרי שהרגו אותם החיילים היו משליכים את הגופות בבורות וטומנים אותן. החיילים הנשיכו לקחת קבוצות כאלה עד שהצליחו לחטל כ- 90 ערבים. אח"כ הובילו את מי שנשאר לבית הקברות של הכפר ועמדו לפניהם באש עליהם אלמלא הגיעו באותו הזמן כ- 50 עזי 60 אנשים מן המושבה זיכרון-יעקב, שחזרברו למניעת טבח נוסף.¹⁹⁰

¹⁸⁹ ראה: שם, עמ' 140.
¹⁹⁰ ראה: אחמד אל-עלמי, טבחנים ישראלים, ירושלים, 2000, עמ' 37.

פרק זה, בו הובאו העדויות הפלסטיניות על האירועים בטנטורה בעת כיבוש הכפר ולאחר מכן, משנה לחלוטין את התמונה שהייתה בידינו על ההתרחשויות, אותן תיארו עד כה בהסתמך על העיתונות, המסמכים הצבאיים והספרות המשנית בעברית. פרק העדויות הפלסטיניות מתייחד בהוסיפו תיאורים ופרשיות אשר אין להם כל סימן וזכר בעיתונות של התקופה, בספרות המשנית בעברית או במסמכים הצבאיים, בהם מוזכרים אמנם קבר האחים וההוראה להשלים במהירות את קבורת ההרוגים בטנטורה, מחשש מגיפה, אך לא מעבר לכך.

העדויות המופיעות בספרו של מחמד נמר אל-חטיב, עדותו של עדנאן עיקאב אל-יחיא וכתבתו של אבו-שנב ב"אל-אתחאד", משנות את התמונה המצטיירת בפנינו על מה שקרה בטנטורה מן הקצה אך הקצה. עדויותיהם של הפלסטינים הם סיפוריהם של אנשים שחייהם ניצלו מסיבות שונות אך היו נוכחים בעצמם בטנטורה בעת ההתרחשויות וחלקם ראו את הדברים בעיניהם והם נשאר חרוטים בזיכרונם, לעתים בפרטי-פרטים. המדובר בהוצאתם להורג של הגברים בטנטורה, בני משפחותיהם הקרובים, לאחר כניעת הכפר, בעת היות הגברים הללו חסרי נשק ומגן לחלוטין – זיכרונות ומראות שאינם נחקים מזיכרונם של האנשים, חרף כל השנים שחלפו.

כתבותיהם של מחמד חסני נגיב ורנדא אבו-עאבד, שנכתבו כמה עשרות שנים לאחר אירועי טנטורה, המביאות את עדויותיהם של כמה מפליטי הכפר, מן הנוכחים במקום בעת שקרו הדברים, מספרות גם הן על הוצאתם להורג של גברים רבים, לאחר כיבוש הכפר, ובנוסף להן העדויות הרבות שנאספו על ידי מצטפא אל-זואלי – שוב, בניגוד מוחלט לחומר שהגיע לידינו מן העיתונות ומן המסמכים הצבאיים - יש בהן כדי להצביע על חשיבותן הרבה של העדויות בעל-פה, אשר, במקרה שלפנינו, של טנטורה, משנות את התמונה מן הקצה אל הקצה. המסמך הצבאי, המדבר על קבר האחים והמסמך האחר, הדורש ממפקד טנטורה לדאוג להשלים את קבורת חללי הכפר ימים רבים לאחר הקרב והבעת החשש להיווצרות מגיפה – יש בהם חשיבות כשלעצמם, אך ללא העדויות הפלסטיניות, המשלימות חללים וחלקי מידע שאינם מופיעים במסמכים, לא הייתה יכולה להיווצר תמונה מלאה ושלמה יותר של האירועים בטנטורה, בתוכה ניתן להבין ביתר קלות את אותם המסמכים הצבאיים שחזרנו והזכרנו כאן, זה עתה.

8. עדויות שנתקבלו בעקבות כתבת "מעריב" מן ה- 21.1.2000

ב- 21.1.2000 פרסם עיתון "מעריב" במוסף "סופשבוע" כתבה גדולה, תחת הכותרת "טבח בטנטורה". בהמשך לפרסום זה הגיעה אל המתבר כמות ניכרת של אינפורמציה ועדויות חשובות, המרחיבות את המידע אודות האירועים שהתרחשו בטנטורה ב- 23.5.1948. במוסף "מעריב" - "סופשבוע" מיום 28.1.2000, במדור המכתבים, כותב אדם בשם אלי שמעוני:

בעקבות הכתבה על הטבח בטנטורה (סופשבוע, 21.1.2000) הנני להוסיף כי את עיקרי המעשה שמעתי מבני רמת גן ששירתו בגזוד עוד באותו קיץ עצמו. לדבריהם, את עיקר הטבח ביצעו חיילי דרג ב, פלוגת מפקדה.¹⁹¹

הדברים הללו, במכתבו של שמעוני הורחבו והוסברו על ידו בכתבתו של אמיר גילת, מתבר הכתבה הראשונה (מן ה- 21.1.2000), במוסף "מעריב" מיום 4.2.2000. בכתבה זו כותב גילת במסגרת מרובעת, כהה ונפרדת:

"אין לי ספק שהיה טבח בטנטורה. לא הלכתי ברחוב וצעקתי את זה, כי זו לא גאווה גדולה, אבל ברגע שהעניין פרסם צריך לומר את האמת. אחרי 52 שנה מדינת ישראל מספיק מבוגרת וחזקה כדי להתמודד עם עברה", אומר אלי שמעוני, 71, פנסינר מרמת גן, בעקבות חשיפת הפרשה. שמעוני מעיד כי במו אוזניו שמע מאנשי פלוגת המפקדה של חטיבת "אלכסנדרוני" כי הוציאו להורג תושבים מהכפר. "הייתי בפלמ"ח והיינו אחראי, בין השאר, על גיוס חלק מהחבריה של יאלכסנדרוני". אחרי כיבוש טנטורה שמעתי מהם מה עשו שם. חבר טוב שלי נפל שם וכך התחלנו לדבר. כשיושבים בעיצומה של מלחמה ימים ולילות עם האנשים, מתחילים לספר זה לזה מה קרה". לדבריו, תיארנו בפני אנשי החטיבה את שהתחולל בכפר לאחר שהלוחמים אספו את מאות השבויים. "הובילו אותם בקבוצות למרחק של כ- 200 מטר הצידה, ושם ירו בהם. בא לשם מישוה ואמר: 'בן דוד שלי נפל במלחמה'. המפקד שלו שמע את זה והורה לחיילים לקחת קבוצה של חמישה עד שבעה אנשים. לקחו אותם הצידה וירו בהם למוות. אחר-כך בא מישוה אחר וסיפר שאחיו נהרג באחד הקרבות, על אח מקבלים יותר. אז הורה המפקד לקחת קבוצה גדולה וירו גם בהם. כך זה נמשך". שמעוני מעיד כי שמע את הדברים מפיו שלושה חיילים לפחות. כשניסה שנים רבות אחר-כך לשכנע אותם לדבר על כך הם סירבו בתוקף. "מה שהיה היה. אנחנו לא רוצים לדבר". השיבו לו. שמעוני משוכנע כי היה טבח בטנטורה. "זו לא המקום היחיד בו הורגו ערבים". הוא מדגיש ומציין כי בהחלט ייתכן שהלוחמים, כפי שגם טען כ"ץ במחקרו, פשוט לא היו ערים למה שאירע כמה מאות מטרים מהם. "לא הלכו וירד

¹⁹¹ ראה: "מעריב", "סופשבוע", 28.1.2000, עמ' 2.

Handwritten notes in the top left corner, including a date "2003-04-20" and some illegible scribbles.

בערבים בכיכר העיר. גם הם הבינו שהם עושים מעשה שלא ייעשה. מספיק שמפקד אחד נתן הוראה וקבוצה קטנה של חיילים ביצעה בשקט, כדי שרוב הלוחמים האחרים לא ידעו.¹⁹²

בהמשך אותה מסגרת נפרדת בכתבה, מביא אמיר גילת עדות נוספת, אותה שמע מן ההיסטוריון של זיכרון-יעקב, מנהל ארכיון המושבה שאול דגן:

עדות נוספת המחזקת את העובדה כי אכן היה הרג המוני מביא שאול דגן, ההיסטוריון של זיכרון-יעקב, שראיין לפני 15 שנה שניים מוותיקי המושבה על חלקם במלחמת העצמאות. השניים, יעקב אפשטיין וצבי צוקרמאן, שכבר אינם בין החיים, סיפרו לו שהגיעו לטנטורה מיד לאחר כיבושה. על פי מה שסיפרו לדגן, 'אנשי "אלכסנדרוני" מנעו מהם להיכנס. הם אמרו לי שלא נתנו לאף אחד להיכנס בגלל ההרג ההמוני שבוצע שם'. דגן מדגיש כי ראיין כול אחד מהם בנפרד.¹⁹³

בשיחה טלפונית עם שאול דגן אישר דגן את הכתוב ב"מעריב" המצוטט בהסתייגות אחת: "אנשי הצבא אמרו 'הרגי ולא אמרו 'הרג המוני'.¹⁹⁴ על דבריו של שאול דגן יש להעיר, שעל פי המשתמע מהם ניתן להבין כי יעקב אפשטיין כלל לא נכנס לטנטורה, בעוד שעל פי עדויות רבות אחרות ידוע שאפשטיין נכנס גם נכנס, ויש המייחסים לו תפקיד גדול וחשוב בהצלתם ממות של רבים מן הגברים של טנטורה, כפי שנביא בהמשך הדברים. אין לנו אפשרות לברר זאת סופית, אך הדעת נותנת כי כשאפשטיין וצוקרמאן ניסו להיכנס לטנטורה וסירבו להותיר להם את הכניסה היה זה, אולי, ביום ב' בשבוע, 24.5.1948, יום אחד לאחר הקרב ולא ביום הקרב עצמו, עליו יש בידינו עדויות רבות כי אפשטיין היה בטנטורה למן שעות הבוקר.

יש לציין שדווקא בדיקות המסמכים שנכתבו על-ידי יעקב אפשטיין ושנמצאו בארכיון זיכרון-יעקב מעידה, הן על כניסתו המרובות של אפשטיין לטנטורה והן על פעם אחת לפחות, בה לא התירו לו להיכנס לטנטורה, וזה קרה, על פי חישוב המחבר, ביום ג', 11.6.1948, כשאפשטיין מספר:

Handwritten notes on the left side of the page, including a question mark and some illegible text.

...למחרת, כאשר התכוננו לידת לטנטורה כדי להיפגש שוב עם מר שפירא בקשר עם המנוי אז פגש אותנו (הא' לייטנר ופועליו גם כן הופיעו) מפקד החבל מר אליעזר לוי במושבה והודיע שאין לנו כניסה לטנטורה כי הכפר סגור היום. הרגשתי שמה שהוא מתרדם הנובע מעניין הנייל, הודעתי שאני נוסע רק

¹⁹² ראה: "מעריב", "סופשבוע", 4.2.2000, ע"ע 40 - 44.
¹⁹³ ראה: שם.
¹⁹⁴ שיחה טלפונית של המחבר עם שאול דגן ביום 21.1.2002.

עד תחנת אגד, שם אני צריך לפגוש את מר שפירא ונדוע לי שבמקום לייטנר נתמנה איש אחר וביחס אלי תינתן תשובה.¹⁹⁵

אין לנו הסבר מפורט מאפשטיין על סיבת היותו של הכפר סגור וניתן רק לשער מה יכלה להיות הסיבה. אפשרות מסוימת להבין את הדבר נובעת, אולי, מן המברק של מפקד טנטורה אל מפקד החבל, ב - 9.6.1948, בו מספר הכותב על כך שבדק, יום קודם לכן, את קבר האחים בבית הקברות בטנטורה ומצא שהכול בסדר.¹⁹⁶ אם נחבר לכך את העובדה שבאותם ימים עצמם עלה קיבוץ נחשולים על הקרקע על אדמת טנטורה, ייתכן שהיו, באותם ימים, הכנות לעלית נחשולים על הקרקע, אשר בגינן לא אפשר הצבא כניסה לטנטורה. בכתבתו של אמיר גילת מן ה- 4.2.2000, נכללו, ליד הכחשות נמרצות של כמה וכמה מאנשי "אלכסנדרוני" לגבי כול אפשרות שהיא של טבח בטנטורה, גם דבריו של אחד ממרואייני המחקר, אשר יופיעו בהמשך, בפרק העדויות שבע"פ, מיכה ויתקון. בכתבה זו מצוטט ויתקון באומרו:

צריך להסתכל על האירועים במשקפיים של שנת '48. בכול כפר שנכבש או נעשו מעשים שהיום היו עילה לוועדות חקירה. היה גירוש, היה הרג, אבל אז זה היה נורמאלי. אי אפשר לשפוט את המעשים שנעשו אז תחת הקריטריונים של היום.¹⁹⁷

בהמשך לאותם הדברים נכתב כי ויתקון הדגיש:

כי היו פקודות ברורות לגבי ביזת הרכוש של הערבים: אם היה איסור כה מפורש שלא לפגוע ברכוש, קל וחומר שאיש לא נתן הוראה להרוג אנשים.¹⁹⁸

על אמירה זו יש לציין כי היו, בין המרואיינים של חיילי "אלכסנדרוני" כמה וכמה שהעידו על ביזה ושלל, חרף הפקודה שלא לפגוע ברכוש והדברים מופיעים אף בחלק מן המסמכים. בסיכום החלק הזה, המביא עדויות מגיליונות "מעריב" מן ה- 28.1.2000 ומן ה- 4.2.2000, יש לציין את חשיבותן של העדויות הללו בהוותן חיזוק של הגרסה הפלסטינית מפי יהודים, אשר אמנם, לא היו בטנטורה בעת קרות הדברים, אך קיבלו מידע ישיר מחיילים שהיו במקום בעת האירועים או מיעקב אפשטיין, שהיה, על פי עדויות רבות, בטנטורה, בסמוך מאד לאירועים

¹⁹⁵ ראה: דו"ח אפשטיין - המסמך המדופס, עמ' ג.
¹⁹⁶ ראה: ארכיון צה"ל, חיק 57, משלח 4663/49.
¹⁹⁷ ראה: "מעריב", "סופשבוע", 4.2.2000, ע"ע 40 - 44.
¹⁹⁸ ראה: שם.

עצמם. אמירתו של אלי שמעוני שהוא לא הלך ברחובות וצעק על מה שקרה בטנטורה מאחר ולא היה זה מקור גדול לגאווה, יש בה מעין הסבר כלשהו לעובדה שאם אמנם התקיים בטנטורה טבח, כפי שעולה מעדויות כה רבות שבידנו, היהודים שכבשו את טנטורה, חיילי "אלכסנדרוני" לשעבר, לא דיברו על כך ואף הצניעו ככול יכולתם את הנושא, מאחר וכנראה, גם הם, ולא רק אלי שמעוני, לא חשו גאווה גדולה על מה שהתרחש בטנטורה לאחר כניעת הכפר.

בסיום החלק שהציג את החומר הכתוב בנוגע לאירועים בטנטורה בעת כיבוש הכפר ולאחריו, יש לציין ולהדגיש את חשיבותו ותלקו המרכזי של החומר שהוצג מעבר למסמכי צה"ל והעיתונות הישראלית של התקופה. יש להודות ולהכיר בכך שהמהות היסודית של סיפור האירועים בטנטורה השתנתה, ללא הכר, למן אותו השלב בו ניגשנו אל החומר הפלסטיני הנוגע לנושא. בעקבות זאת הופך כיבוש הכפר טנטורה מסיפור רגיל ומוכר של קרב לכיבושו של כפר, השתלטות עליו וגירוש תושביו ממנו, לפרשה מורכבת, בה חשובה כול עדות, כול גרסה וכול בדל של ידיעה, המאיר נקודות בלתי מוכרות על ההתרחשויות בטנטורה, כל אחד מנקודת מבטו או זיכרונו המיוחדים. המורכבות המיוחדת של הסיפור יוצרת צרכים מיוחדים, כמו לעתים, בדיקות חוזרות ונשנות של עדויות, מקורן או היותן יחידות במינן, וכן, מאמץ גדול ובלתי שיגרתי, שלא לוותר על כול פיסת מידע, אשר יש בכוחה למלא חללים כלשהם במסגרת שלל סיפורי המשנה המתלווים לעליה הגדולה עצמה.

איננו יודעים את הדבר בוודאות, אך איסור הכניסה לטנטורה, שחל על יעקב אפשטיין וחברו, על פי שאול דגן, ייתכן ויש בו יותר מרמיזה לכך, שקרו בטנטורה דברים, שהצבא החליט שהשתיקה יפה להם, ולכן מנעו את הכניסה לכפר. זוהי החשיבות הרבה של כל אותן עדויות, הנמצאות מחוץ לשליטתם של גורמים רשמיים כמו צה"ל ומדינת ישראל, שמבחינתם לא קרה כל דבר חריג בטנטורה. ספרו של מחמד נמר אל-חטיב, הוא איננו חיבור אקדמי, אך מכיל בתוכו חומר ראשוני של סיפוריהם של עדים מטנטורה ומעוד כפרים. ספר זה, שנכתב בתקופה קרובה ביותר לזמן המלחמה, שנות 1949 – 1950, חושף את האירועים בצורה בה לא ניתן יותר לבטלם. יתר על כן, העדויות המובאות לאחר מכן, ב"אל-אתחאד" (מכתבו של עדנאן עקאב יחיא וכתבתו של אבו-שנב) ו"כל אל-ערב" (כתבותיהם של מחמד חסני נגיב ורנדא אבו-עאבד) והעדויות הכתובות שאסף מצטפא אל-וואלי מרחיבות ביותר את היריעה ומוסיפות לנו הן ידע רב על פרטיהם של דברים שהתרחשו באותו היום בטנטורה והן אסמכתות רבות ומוצקות יותר לעובדת היסוד, בדבר ההרג הגדול בכפר לאחר כניעתו.